

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**SVE JE ZA PET KAD SI CURA I VOLIŠ NOGOMET: SOCIJALNI
IDENTITET NAVIJAČICA GRUPE „BAD BLUE BOYS“**

Diplomski rad

Ana Krajačić

Mentor: Dr. sc. Margareta Jelić

Zagreb, 2016.

SADRŽAJ

Uvod.....	1
Socijalni i manjinski identitet.....	1
Navijačke grupe.....	4
Navijačice kao specifičan fenomen.....	6
Kontekst navijačke grupe „Bad Blue Boys“.....	9
Cilj i problemi.....	10
Postupak i sudionici.....	11
Instrumenti.....	12
Obrada rezultata.....	12
Uloga sporta u obiteljima navijačica.....	13
Uloga nogometa.....	13
Motivacija za priključivanjem „Bad Blue Boys-ima“.....	13
Život navijačica.....	14
Emocionalni aspekt navijačkog identiteta.....	17
Uloga grupe „Bad Blue Boys“ u životu navijačica.....	18
Odnos prema drugim navijačkim grupama.....	19
Stereotipi okoline.....	20
Navijačice kao manjina u navijačkoj grupi „Bad Blue Boys“.....	21
Rasprava.....	23
Metodološka ograničenja provedenog istraživanja.....	28
Zaključak.....	29
Literatura.....	30
Prilozi.....	32
Prilog A – Teme polustrukturiranog intervjua.....	32
Prilog B – Pristanak na sudjelovanje u istraživanju.....	33

Sve je za pet kad si cura i voliš nogomet: Socijalni identitet navijačica grupe „Bad Blue Boys“

Cilj ovog rada je bio opisati razvoj i specifičnosti socijalnog identiteta navijačica kod pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“. Istraživanje je provedeno putem polustrukturiranih intervjua s unaprijed osmišljenim temama i pitanjima. U predistraživanju je sudjelovalo troje muških sudionika, pripadnika navijačke grupe „Bad Blue Boys“, u dobi od 24 do 27 godina, a u glavnom dijelu istraživanja sudjelovalo je šest ženskih sudionica, pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“, u dobi od 21 do 29 godina, do kojih sam dolazila metodom snježne grude. Rezultati pokazuju da se identitet navijačica počinje razvijati u djetinjstvu kada nogomet prate zbog uzbuđenja koje donosi. Grupi se priključuju u adolescenciji zbog iskazivanja ljubavi prema klubu, davanja vlastitog doprinosa kako bi on igrao bolje, potrebe za uzbuđenjem, socijalnim odnosima i pripadanjem. Identitet navijačica je centralan u njihovom životu te je njegova emocionalna komponenta jaka zbog čega sve podređuju utakmicama. U potpunosti poštuju navijačke norme i sudjeluju u navijačkom ritualu, pa ipak su dvostruka manjina. Naime, zbog nekomformiranja tradicionalnoj rodnoj ulozi i okolina, ali i dio grupe imaju negativne stereotipe, predrasude i reakcije s kojima se navijačice trebaju boriti kako bi se uključile i ostale u grupi. Internalizirale su negativne stavove o vlastitoj manjini pri razvoju manjinskog identiteta kako bi se u potpunosti uklopile u grupu. Također, zanimljivo je kako kontekst mijenja važnost grupe za njih te dolazi do promjena na emocionalnom aspektu navijačkog identiteta koji slabi jer se gubi veza s klubom, ali dolazi i do sazrijevanja i promjene u važnosti životnih uloga.

Ključne riječi: socijalni identitet, manjinski identitet, rodne uloge, navijačice, navijačke grupe

It's not a shame for a girl to like the football game: Social identity of female members of ultras group „Bad Blue Boys“

The aim of this study was to describe the development and some specifics of social identity of female supporters, members of ultras group “Bad Blue Boys”. The research was conducted through semi-structured interviews with pre-designed themes and questions. In pilot study three male members of the ultras group “Bad Blue Boys”, aged 24 to 27 were interviewed, and in the main study six female members of the ultras group “Bad Blue Boys”, aged 21 to 29 were interviewed, identified by snowball sampling. The results show that the identity of female supporters begins to develop in childhood when they watch football because it is exciting. They joined the group in adolescence for several reasons: to show their love for the club and give their own contribution so that it played better, but also to fulfill their need for excitement, social relationships and belonging. The identity of a football supporter is central to their lives and its emotional component is strong, so they subordinate everything to football matches. They follow the norms of the group and participate in the group rituals, yet they are double minority. Because they do not live within traditional gender role, their environment, but also part of the group has negative stereotypes, prejudices and reactions with which the female supporters have to fight so they can join and stay in the group. They have internalized negative attitudes about their own minority during the development of minority identity in order to be fully accepted in the group. Also, it is interesting how context changes the importance of the group for them and how emotional aspect of supporter identity changes and weakens because they lose connection with the club, but also they mature and experience changes in importance of life roles.

Key words: social identity, minority identity, gender roles, female supporters, ultras groups

Blaga proljetna večer, 7. travnja 2016. Westfalen arena. Više od 80 000 navijača Borussia Dortmund i Liverpoola i samo jedna pjesma, „You'll never walk alone“. Nekoliko minuta jednoglasne harmonije iz tisuća grla. Tko su ljudi zaslužni za ovaj mitski prizor? Fanatici? Divljaci? Huligani? Nažalost to je najčešća slika koju mediji prenose o navijačima. Navijačko ponašanje se vidi kao patologija, histerija, stereotipno, devijantno i ekscesno ponašanje, a poželjan izgled navijačke tribine je prostor sa sjedećim mjestima i obiteljima koje pasivno gledaju utakmicu, dobro se ponašaju i kupuju proizvode kluba (Pope, 2010).

No što zapravo navijački život i pripadanje navijačkoj grupi znači za te ljude, za njihov identitet? Grupe su važan dio našeg identiteta, pomažu nam da definiramo tko smo i uspostavljaju socijalne norme, eksplicitna ili implicitna pravila koja definiraju prihvatljivo ponašanje. Funkcija grupnih normi je da omogućavaju grupi ostvarivanje ciljeva, održavaju grupu, definiraju socijalnu realnost i odnose sa socijalnim okruženjem (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Drugim riječima, pripadanje grupi utječe na percepciju, doživljaj sebe i drugih ljudi, emocije, kognicije i ponašanje.

Tako je i pripadnost navijačkoj grupi važan aspekt identiteta koji u velikoj mjeri oblikuje svakodnevna ponašanja navijača. No, autentični navijač u očima medija i znanstvenika je bijeli muškarac radničke klase te su vrlo rijetka istraživanja koja se fokusiraju na iskustva navijačica (Pope, 2014). Kako se radi o odabranom manjinskom identitetu koji je u suprotnosti s tradicionalnom rodnom ulogom, mogle bi biti u većoj mjeri izložene stereotipiziranju, predrasudama i diskriminaciji te će ovo istraživanje nastojati produbiti razumijevanje doživljaja tog identiteta, motivacije za njegovim odabirom, izazova koje donosi te načina suočavanja s njima na primjeru pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“.

UVOD

Socijalni i manjinski identitet

Prema Teoriji socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986), socijalni identitet je onaj dio pojma o sebi koji ima porijeklo u znanju pojedinca da pripada nekoj socijalnoj grupi (ili grupama), uključujući vrijednost i emocionalno značenje koje pridaje toj pripadnosti. On se sastoji od tri komponente: kognitivnog aspekta, odnosno svijesti o vlastitoj grupnoj pripadnosti (socijalna kategorizacija), evaluativnog aspekta, odnosno pozitivne ili negativne vrijednosne konotacije koja se veže uz pripadanje grupi (samopoštovanje) i emocionalnog aspekta, to jest osjećaja privrženosti grupi (afektivna predanost), a njegove funkcije su da osigurava spoznaje o sebi, facilitira međugrupne usporedbe, služi kao izvor kolektivnog samopoštovanja, vlastite vrijednosti i osjećaja sigurnosti te pruža prilike za socijalnu

interakciju (Brown, 2006). Uz teoriju socijalnog identiteta usko se veže teorija samokategorizacije (Turner, 1982), koja naglašava kognitivne aspekte procesa socijalne identifikacije. Prema ovoj teoriji pojedinac pripada određenoj grupi s kojom je povezan zajedničkim obilježjima te razlikuje vlastitu od vanjske grupe stvarajući snažne granice i dijeleći ljude na „mi“ i „oni“, poput odnosa prijatelj - neprijatelj. Socijalna kategorizacija ima glavnu ulogu u nastanku pristranosti među grupama, a stvaranje razlika između vlastite i vanjske grupe ima utjecaj na socijalnu percepciju, afekt, kogniciju i ponašanje (Dovidio, Gaertner i Saguy, 2007).

Drugim riječima, ljudi teže imati pozitivnu predodžbu o sebi, a dio predodžbe koju imaju o identitetu definiran je grupama kojima pripadaju, pa postoji preferencija da se vlastitu grupu favorizira, a derogira drugu grupu kako bi se povećalo samopoštovanje (Brown, 2006). Zato članove vanjske grupe vide sličnije no što zaista jesu, a razlike između vlastite i vanjske grupe veće nego što zaista jesu, pozitivnije reagiraju na pripadnike svoje grupe što je temelj za predrasude, stereotipe i diskriminaciju, pri dosjećanju se sjete više pozitivnih informacija i više pomažu članovima vlastite grupe, nego članovima vanjske grupe (Dovidio i sur., 2007).

Međutim, socijalni identitet nije uvijek pozitivan. Članovi grupe niskog statusa imaju nepovoljnu usporedbu članova vlastite grupe i vanjskih grupa te ne mogu izvući pozitivan identitet iz pripadanja grupi, što je loše za samopoštovanje. Kako bi očuvala pozitivan identitet, osoba može primijeniti razne taktike. Može uspoređivanje ograničiti na druge slične grupe podređenog statusa i ishod usporedbi učiniti povoljnijim za vlastitu grupu. Može izbjegavati dimenzije usporedbe na kojima se podređena grupa doživljava kao inferiorna i naći nove dimenzije za usporedbu tako da grupa može steći određeni prestiž (Brown, 2006). Također može odabrati napuštanje grupe i pridruživanje prestižnijoj, favoriziranoj. Ponekad se ljudi ne mogu maknuti iz manje atraktivnih grupa jer su granice među kategorijama fiksne i nepropusne ili nisu voljni odbaciti svoj identitet jer su snažno privrženi i identificirani s grupom. Tako na primjer, najodaniji navijači ne prestaju podržavati svoj klub zato što nije osvojio ligu ili je štoviše ispao iz nje (Ellemers, Kortekaas i Ouwerkerk, 1999).

Kako navijači u širem društvenom kontekstu predstavljaju manjinsku grupu koju se ujedno često marginalizira, osvrnut ćemo se na spoznaje vezane uz manjinske grupe. Marginalna manjina ima niski status u društvu i manju moć te se boji izbjegavanja, predrasuda i diskriminacije kojima većina može ugroziti njihovu ekonomsku sigurnost, političku moć i mogućnost socijalnog napredovanja. To stvara osjećaj nesigurnosti, pa se manjina često bori da bi dobila ravnopravnost, priznanje, poštovanje i da ju većina prihvati. Pripadnici manjina

katkad skrivaju svoj identitet jer ih je strah da im se nešto loše ne dogodi, što stvara anksioznost, depresiju i čini život stresnijim (Zbarauskaitė, Grigutyte i Gailienė, 2015).

Dosadašnji nalazi vezani uz status manjine uglavnom se odnose na pitanje etničkog identiteta. Etnička manjina se na četiri načina može adaptirati u većinsku kulturu. Kod integracije pripadnici manjine zadrže kulturalni identitet i naprave pozitivnu relaciju sa širim društvom te imaju dvostruki identitet. U separatizmu zadrže kulturalni identitet, ali ne traže pozitivan odnos sa širim društvom. Kod asimilacije napuste kulturalni identitet i traže pozitivan odnos sa zajednicom, a kod marginalizacije napuste kulturalni identitet, ali nemaju pozitivne identifikacije sa širom zajednicom (Dovidio i sur., 2007).

Većina želi da se manjina asimilira, a manjina želi integraciju koja uključuje i prepoznaje njihov kulturalni identitet i slavi razlike među grupama i doprinose zajednici. Manjina zato često razvija dvostruku formu svijesti u kojoj su osjetljivi na vrijednosti i očekivanja većine, ali i reagiraju na vrijednosti i očekivanja svoje kulture, na što većina može negativno reagirati jer želi jedinstveni identitet koji odražava njihove vrijednosti (Dovidio i sur., 2007).

Taj manjinski identitet se razvija kroz četiri faze. Osoba koja se malo ili uopće nije uključila u istraživanje identiteta, niti se nije obavezala svojoj grupi i nema jasno razumijevanje problema ima *difuzni identitet*. Neki se nisu susreli s problemima etniciteta pa o tome nisu puno razmišljali jer im nije toliko važan. Osoba koja se obavezala uz malo ili uopće bez istraživanja i propitivanja, ali ima jasno razumijevanje o etnicitetu ima *isključeni identitet*. Osjećaji vezani uz identitet mogu biti pozitivni i negativni ovisno o iskustvu socijalizacije, najčešće na temelju vrijednosti i stavova roditelja kojima je izložena. Osoba koja istražuje, ali se nije obavezala i zbunjena je značenjem etniciteta je u *moratoriju*. Period istraživanja i ispitivanja značenja etniciteta je ključan u razvoju etničkog identiteta. Može biti potaknut šokantnim događajem ili porastom svijesti o konfliktu vrijednosti i stavova većine i pozitivne slike o sebi u svojoj grupi, o važnosti pitanja i o potrebi za njegovim razumijevanjem. Pojedinaac želi razjasniti osobne implikacije za svoj etnicitet, trudi se da bolje razumije sebe i svoj narod, više uči o svojoj kulturi, aktivno je uključen u to, priča s obitelji i prijateljima o etničkim pitanjima, čita knjige o temi, razmišlja o utjecaju etniciteta na njegov život u sadašnjosti i budućnosti te je svjestan predrasuda koje mogu utjecati na njegove obrazovne i karijerne ciljeve. Osoba koja ima čvrstu obavezu prema grupi kojoj je prethodilo istraživanje te jasno i sigurno razumijevanje i prihvaćanje etniciteta ima *postignut identitet*. To je najbolji i najsofisticiraniji ishod. Pojedinaac ima riješena pitanja o smjeru i obavezama koje će ga voditi u budućnosti, prihvaća i internalizira etnicitet, kulturalnu i političku svijest, razvija dublji

jasan osjećaj pripadanja grupi te se osjeća kao jedno s grupom i dobro oko toga tko je (Phinney, 1989).

Ako gledamo društvo u cjelini, primjer manjinske grupe može biti i navijačka grupa. S obzirom da se radi o odabranom manjinskom identitetu, sa znanstvene je strane važno utvrditi koji su motivi u podlozi tog odabira. Motivacija daje energiju i smjer ponašanju te ono može biti potaknuto unutarnjim motivima, kada se radi o intrinzičnoj motivaciji ili vanjskim događajima, kada govorimo o ekstrinzičnoj motivaciji. Intrinzična motivacija je prirođena sklonost da se ljudi bave svojim interesima, uvježbavaju svoje sposobnosti, traže optimalne izazove i svladavaju ih jer im takve aktivnosti donose osjećaj zadovoljstva te proizlazi iz psiholoških i socijalnih potreba, osobne znatiželje i prirođene težnje za rastom i razvojem. S druge strane, ekstrinzična motivacija proizlazi iz okolinskih poticaja i posljedica koje čine vanjski događaji, odvojeni od same aktivnosti, odnosno postoji neki okolinski stvoreni razlog da se započne i ustraje u nekom ponašanju (Reeve, 2010). Kako bismo bolje razumjeli pozadinu odabira manjinske grupe, i to u slučaju kada je to u suprotnosti s rodnim ulogama, potrebno je detaljnije opisati strukturu navijačke grupe i aspekte navijačkog života.

Navijačke grupe

Navijačke grupe su relativno stabilne kolektivne formacije koje propisuju određeni način života, vrijednosni sustav, norme, etos, pravila, stavove i običaje, u kojima su odnosi neformalni, a poštivanje normi je visoko jer su u skladu s vrijednosnim sustavom i s potrebama pojedinca, koji ima svijest o grupnoj pripadnosti te vjerovanjima i stavovima koji su potekli iz navijačkih navika (Bjelajac, 2006).

Istraživanja pokazuju da socijalizacija u svijet navijača obično počinje s početkom školovanja, kad muški član obitelji, najčešće otac, prvi puta vodi dijete na stadion. Pristupanje grupi je najčešće u periodu između 12 i 16 godina kada dijete nastavlja ići na stadion sa svojim prijateljima. U početku se aktivnosti gledaju sa strane, pa postepeno krenu slijediti uvriježena kolektivna ponašanja (Bjelajac, 2006). Stadion stoga od samog početka ima važnu ulogu u socijalizaciji navijača. Osjećaj prostora, teritorijalne pripadnosti i pripadanja zajednici su bitni za konstrukciju navijačkog identiteta. Klub je na lokaciji koju navijač veže uz svoj identitet, a stadion se smatra teritorijem navijača, mnogi ga nazivaju svojim domom, pa se javlja topofilija (Pope, 2010).

Jednom kada postanu dio navijačke grupe, navijači govore o sebi kao o obitelji, a grupa igra glavnu ulogu u socijalnom životu - gradi snažne veze s drugima kroz druženja sa članovima i kada nije utakmica, pruža osjećaj zajedništva, pripadanja, solidarnosti i omogućuje osobnu

afirmaciju. Navijači se vide kao članovi kluba, imaju dužu intenzivnu lokalnu identifikaciju i čvrstu vezu s njim koja je strukturirana kroz obaveze i dužnosti, dugoročno osobno i emocionalno ulažu u njega te slobodno vrijeme, život, posao, školu, obitelj i prijatelje organiziraju po utakmicama. Velik izvor stresa kod navijača je konflikt lojalnosti kada moraju birati između obiteljskog događaja i utakmice. Obitelj obično dolazi prva, ali uvijek traže pragmatično rješenje tako da slušaju na radiju ili snimaju utakmicu (Ben-Porat, 2009). Okupirani su klubom kroz tjedan, misle, pričaju, gledaju, čitaju i slušaju o nogometu te imaju visoku razinu znanja o povijesti kluba i igračima. Odlaze na utakmice i doma i u gostima, i po lošem vremenu, čak i kad klub ne igra dobro ili ga neka zvijezda napusti (Giulianotti, 2002). Aktivno sudjeluju na utakmici kao dvanaesti igrač. Žele stvoriti atraktivnu atmosferu, imati najljepše koreografije, transparente s porukama klubu i igračima, zastave i pirotehniku, najglasnije pjevati, navijati, skandirati, bodriti i motivirati momčad konstantnim proširivanjem repertoara. Zato svi na navijačkoj tribini moraju sudjelovati u koreografijama kako bi pomogli klubu, utjecali na rezultat, sudjelovali u pobjedi na terenu i iskazali premoć nad drugim grupama. Koreografija je rivalstvo, provokacija, a sukob je u funkciji izgradnje i afirmiranja identiteta (Bodin, 2013).

Hijerarhija u grupi se temelji na različitom stupnju ugleda koji članovi uživaju, a on se stječe navijačkim iskustvom, odlascima na veći broj putovanja, redovitim navijanjem, aktivnim sudjelovanjem u više incidenata i svim drugim aktivnostima (Bjelajac, 2006). Vodstvo grupe čine najiskusniji, ugledni navijači, koji brinu o nabavi navijačkih rekvizita, vode sastanke, organiziraju navijanje, putovanja i ukupne aktivnosti grupe, uređuju Internet stranicu te brinu za odnose s Upravom i medijima. Jezgru čine navijači koji su na svakoj domaćoj utakmici, često u gostima, nerijetko na sastancima, koji pomažu u nabavi navijačkih pomagala poput pirotehlike. U članstvo spadaju redovni posjetitelji navijačkih tribina, koji povremeno idu na gostovanja i ne sudjeluju u pripremi navijačkih aktivnosti. Simpatizeri grupe su povremeno na utakmici, vrlo rijetko u gostima, poznaju navijački ritual, odijevaju se u skladu s navijačkim stilom što jača kolektivni identitet grupe, a njihovo ponašanje ovisi o atmosferi na stadionu, navijaju kada jezgra stvori dobru atmosferu, a češće promatraju. Ako se članovi ne pridržavaju odluka i normi grupe, sankcije se rijetko poduzimaju i blaže su. Zapravo, radi se o gubljenju ugleda, ali i dalje mogu dolaziti na stadion. Pozitivno ponašanje vodi rehabilitaciji u grupu (Lalić, 2011).

Budući da slika o sebi proizlazi iz slike o grupi, navijači žele zadržati pozitivne identitete, pa svoju grupu vide kao bolju od drugih, favoriziraju ju i ponosni su na nju, a derogiraju drugu grupu, na primjer pjevajući o svojoj superiornosti i inferiornosti drugih (Jacobson, 2003).

Dolazak protivničkih navijača doživljava se kao izazivanje i provokacija te im domaći navijači žele pokazati da su na njihovom teritoriju. Pitanje je časti ukrasti im transparente i druge rekvizite, obraniti svoje pod svaku cijenu i izvjesiti ih na protivničkom teritoriju (Bodin, 2013). Rivalstvo između navijačkih grupa je važan i sastavni dio događaja jer je postojanje vanjskog neprijatelja od vitalne važnosti za održanje grupne kohezije. Uspjeh se puno više ističe od neuspjeha, što dovodi do pristrane povijesti sukoba, i objektivnost je odsutna u izgradnji identiteta grupe (Bodin, 2013).

Važan aspekt normativnog navijačkog ponašanja su i fizički sukobi s drugim navijačkim grupama te je tjelesno nasilje čest oblik navijačke ekspresije. Ima simbolički, ritualni karakter te nije usmjereno ozbiljnijem ozljeđivanju ili usmrćivanju suparničkih navijača, već ponižavanju protivnika. To je ujedno i provokacija javnosti i način da postanu društveno vidljivi, da obrane čast grada i svoje grupe te povećaju unutargrupnu promociju. Neredi imaju nepisana pravila, od kojih je jedno da se u tučnjavi ne koristi oružje (Lalić, 2011). Međutim, u gomili dolazi do deindividuacije, brisanja individualnih razlika između pojedinaca, homogenosti, opće hegemonizacije u ponašanju, povećanja sugestibilnosti i redukcije kritičkih sposobnosti pojedinaca praćenih i uvjetovanih pojavom povišenih i ekstremnih emocionalnih stanja. Predaju se nagonima koje bi inače obuzdali, osjećaju nesavladivu moć i snagu i raste im samopouzdanje (Prnjak, 1997).

Posebno se važnim za identitet kao i za status u grupi čine navijanja na tzv. gostujućim utakmicama. Navijače koji zajedno odlaze na gostovanja karakterizira još veća homogenost, zajedništvo i spremnost da se žrtvuje za drugog člana grupe jer više vremena provode u međusobnom druženju (Prnjak, 1997). Imaju kolektivne simbole i tradiciju, stvaraju zajedničko iskustvo i sjećanja na pobjede i poraze koji omogućuju emocionalno povezivanje i učvršćuju koheziju grupe (Mintert i Pfister, 2014). Rezultat utakmice utječe na njihovo raspoloženje, kada klub pobijedi sretni su, euforični i raste im samopoštovanje, a kada izgubi tužni su, uzrujani, osjećaju empatiju prema klubu i trebaju vrijeme za oporavak (Pope, 2012). Članovi navijačke grupe uglavnom su muškarci te su i svi navedeni nalazi dobiveni istraživanjima na muškarcima - nogometnim navijačima, pa se s pravom treba zapitati, razvijaju li žene slične kognitivne, emocionalne i ponašajne aspekte identiteta navijačice kao i navijači.

Navijačice kao specifičan fenomen

Za velik broj žena sport je bitan i središnji za njihov identitet. Žene dolaze na stadion od 19. stoljeća i njihov broj na tribini raste (Pope, 2012). Na stadion prvi puta dolaze već početkom školovanja u pratnji muškog člana obitelji, oca ili brata, a u kasnijoj dobi dolaze s

prijateljem ili dečkom (Ben-Porat, 2009). Grupi se u pravilu priključuju kao adolescentice, kao i mladići, ali uz česti pritisak majke da se konformiraju ženskoj rodnoj ulozi i očekivanom ponašanju. Navijačice se osjećaju najviše kritizirano od strane drugih žena koje se gotovo uvijek iznenade zbog njihove zainteresiranosti za sport. Broj navijačica opada sazrijevanjem kada uzimaju pauzu zbog trudnoće i djece (Pope, 2010).

Navijačice sudjeluju u aktivnostima grupe, pri čemu najčešće šivaju i brinu za zastave, transparente, bubnjeve i financije prodajući promotivni materijal, poput majica i naljepnica iz kojih se grupa financira. Osim toga, pomažu prokrijumčariti pirotehniku na stadion i kolegu navijača izvući iz pritvora, ali i dalje imaju sekundarnu ulogu (Cere, 2002). Na stadionu se ponašaju jednako kao i navijači, kupuju proizvode grupe koje nose i van stadiona te imaju tetovaže na vidljivim mjestima. Nepisano je pravilo da muškarci brane žene kada se nasilje na tribini pojavi. Žene znaju izbjegavati tučnjave, pa ipak neke sudjeluju u njima (Pope, 2010).

Usprkos tome, pokazuje se da navijači imaju razne stereotipe o navijačicama. Ne vide ih kao prave i autentične navijačice, već kao konzumerističke pasivne gledatelje, koji su došli samo zbog igrača, dečka ili obitelji, imaju malo sportskog znanja, ne razumiju igru, nisu odane i predane klubu, a njihova ljubav nije iskrena te imaju slabiju identifikaciju s klubom. Misle da ne pripadaju u jezgru grupe, da im fali ljubav prema povijesti, nasljedstvu, tradiciji kluba kojeg ne cijene dovoljno i da su zainteresirane za nogomet samo za vrijeme velikih natjecanja. Okrivljavaju žene za promjene u prirodi igre i za lošu atmosferu, odnosno manjak skandiranja i navijanja. Govore da dolaze našminkane i u neprimjerenom odjeći, a nogometne majice nose samo zato što su u modi. Smatraju da su navijačice ili muškobanjaste ili previše feminine. Žene konstantno moraju dokazivati suprotno jer im se neprestano sudi, što muškarci ne moraju (Pope, 2014). Na tribini je ekspresija maskuliniteta i dalje jako naglašena. Muškarci upravljaju tribinom, postavljaju pravila i ograničenja, stvaraju i održavaju atmosferu na stadionu, pa se žene moraju podrediti tome i naučiti pravila ako žele biti prihvaćene. Nemaju privilegiran položaj, a njihova pojava na stadionu se ne smatra prirodnom (Lalić, 2011).

Navijačice često trpe verbalno zlostavljanje od strane navijača. Govore im da prestanu komentirati, odbijaju njihovo mišljenje o igri i taktici, ismijavaju i ponižavaju ih govoreći da je karta „potrošena“ na ženu i da su bezvrijedne. Ponekad ih i fizički zlostavljaju tako da ih neprimjerenom dodiruju ili se trljaju o njih (Jones, 2006).

U svijetu postoje isključivo ženske navijačke grupe, na primjer u Danskoj, Italiji i Španjolskoj, pa čak i u Hrvatskoj. „Armada“ i „Torcida“ imaju svoje ženske frakcije koje imaju vlastite transparente. Navijačice su osnovale svoje grupe jer ih neke grupe ne prihvaćaju, neugodno im je među samim muškarcima, ne mogu izraziti svoje mišljenje te da

se suprotstave muškom etosu. To je način borbe da ih ne isključe sa stadiona. Ipak, muške grupe ih marginaliziraju i isključuju iz socijalnih grupa i mreža u kojima se navijači družu (Llopis-Goig, 2013). Tradicionalnu rodnu ulogu ostvaruju biranjem najatraktivnijeg igrača i kroz seksi logo (Mintert i Pfister, 2014).

Iz teorije rodni uloga poznato je da ljudi socijalizacijom usvajaju rodne uloge te na temelju pozitivne i negativne povratne informacije uče koje je ponašanje prihvatljivo. Ako se izvedene uloge vrlo razlikuju od očekivanja šire zajednice, nositelj uloge može se podvrći pritisku da se konformira, zahtijevati da napusti položaj, ili on sam može pokušati promijeniti očekivanja drugih članova grupe. U konačnici će odigrati onu ulogu u grupi koja je najprivlačnija i najznačajnija. Kod navijačica je tradicionalna rodna uloga ugrožena jer se nogomet i navijanje smatraju muškim svijetom, dok žene imaju druge interese i odgovornosti. Takav stav potencijalno dovodi do dvostrukog konflikta između rodnog identiteta i identiteta navijačice (Osborne i Sarver Coombs, 2013). Naime, dok društvo s neodobravanjem gleda na pojavu navijačica jer se već time krši ženska rodna uloga i vidi ih se kao „muškobanjaste“, muškarci navijači ih katkad dodatno odbacuju i preziru jer smatraju da nisu dovoljno maskuline i da ne poštuju norme navijačke grupe. Stadion je za žene prostor gdje se opuštaju i izlaze iz rodne uloge, gdje mogu istražiti skriveni identitet koji je inače suspregnut rodnim ulogama i očekivanjima. Neke navijačice se izvan stadiona bave „ženskim“ stvarima kako bi održale ravnotežu između identiteta i femininu sliku o sebi, naglašavajući femininost i heteroseksualnost haljinama, nakitom, šminkom i dugom kosom (Pope, 2014). Na stadionu potisnu svoj rodni identitet i ne žele privlačiti pažnju na njega da podupru svoj identitet navijačice i uklope se među muškarce (Jones, 2008). Rodni identitet je naglašen u seksističkim trenucima kada iskače u prvi plan. Tada su uplašene da odjednom ne pripadaju na tribinu i da će ih muškarci gledati kao stereotipnu navijačicu (Jones, 2006).

Postoje tri strategije kako žene reagiraju na seksizam. Prva je zgražanje nad seksističkim komentarima i skandiranjima, odupiranjem i suprotstavljanjem ili samo bojkotiranjem tih pjesama. Tada redefiniiraju pojam „pravog navijača“ i smatraju da su one koje se suprotstavljaju seksizmu pravi navijači, a ne zlostavljači. Za njih biti žena koja se suočava s komentarima se ne kosi s njihovim navijačkim identitetom. Druga strategija je ublažavanje seksizma. Za te navijačice komentar poput onog da igrač igra „kao cura“ znači da su igrači manje maskulini, da imaju manjak vještine, koordinacije, sposobnosti, hrabrosti i snage te taj komentar treba uzeti u kontekstu u kojem je namijenjen. Za njih je prihvatljiv način vrijeđanja igrača „ženskim svojstvima“ jer na terenu nema igračica, pa nije cilj uvrijediti ženu i to nije namijenjeno njima, već muškarcima na terenu. Takvo razmišljanje dovodi do napetosti

između rodnog i navijačkog identiteta, ali ona se smiri čim se sjete da su to pravila i zahtjevi grupe koji se očekuju od njih. Treća strategija je prihvaćanje rodnih stereotipa i predrasuda kao dijela igre. Navijačice prihvaćaju tradicionalne ideje o rodu u nogometu. Smatraju da je zlostavljanje dio atmosfere, da žene nisu pravi navijači i da im mjesto nije na stadionu jer su previše feminine te da su seksizam i homofobija osnovni dio nogometa. Udaljuju se od naglašene femininosti odbijajući žene koje u njihovim očima ne navijaju pravilno jer se sređuju, koriste tipičan navijački vokabular poput psovki, uvreda i vikanja te govor tijela kao što je podizanje šake, naguravanje i sudjelovanje u tučnjavama. Kako bi postale dio grupe, doživljavaju se kao rodno neutralan navijač, a ne kao žena. Dolazi do kontradikcije identiteta navijačice i žene te se na tribini vide kao muškarci (Jones, 2008).

Kako su navijači zapravo manjina u društvu, tako navijačice doživljavaju probleme dvostruke manjine. Osim stigme koju društvo veže uz navijačke grupe, navijači odbacuju navijačice jer ih ne smatraju autentičnim navijačima zbog njihove rodne pripadnosti te navijačice imaju podređeni status i u društvu, ali i na tribini, unutar grupe kojoj su odabrale pripadati. Budući da su taj identitet odabrale, zanimljivo je istražiti identitet i ponašanje navijačica - hoće li se navijačice držati zajedno na tribini, ili će odbaciti femininost, rod potisnuti u drugi plan i još jače slijediti norme grupe kako bi pokazale da su ravnopravne članice koje u nju pripadaju.

Kontekst navijačke grupe „Bad Blue Boys“

Kako na identitet utječu i faktori izvan grupe poput društvenog konteksta u kojem se grupa razvija, bitno je objasniti specifičan trenutak u kojem se navijačka grupa BBB nalazi. Navijačka grupa „Bad Blue Boys“ je osnovana 1986. godine kako bi navijači Dinama mogli organizirano bodriti taj zagrebački klub. Grupa doživljava tek par mirnih godina jer 1991. klub mijenja ime u HAŠK Građanski, a 1993. postaje Croatia. Dinamo je vrhunac vrijednosnog sustava navijača koji ne podržavaju te promjene, pa kreću u borbu za povratak imena (Prnjak, 1997). Vanjski neprijatelj prestaju biti druge navijačke grupe van države, a postaju Uprava kluba i razni dužnosnici koji su obećali da će vratiti ime klubu, ali dano obećanje nisu ispunili. Na Valentinovo 2000. vraćeno je ime Dinamo i iako su se sada „Boysi“ mogli posvetiti nogometu i događajima na travnjaku, to razdoblje nije potrajalo. Zbog netransparentnih radnji u klubu, 11.8.2010. na sastanku grupe, donesena je odluka o bojkotu svih utakmica Dinama dok Uprava ne napusti klub. Nakon kraćeg vremena pojedini navijači su se odvojili od grupe i stali uz Upravu zbog financijske koristi koju su imali, što ostatak doživljava kao izdaju. U rujnu 2011. pripadnici BBB-a se vraćaju na stadion, ali samo na utakmice HNL-a zato što je godina dana bojkota dovela do nestanka navijačke aktivnosti u

gradu, pa je povratak bio nužan radi privlačenja nadolazećih generacija (BBB, 2012). Po povratku ih je dočekala represija od strane policije koja je ponekad oduzimala osnovna ljudska prava i dostojanstvo navijačima. Putovanja na gostovanja od tada imaju policijsku pratnju koja dopušta minimalni broj zaustavljanja na mjestima i na period koji oni odrede te vrši dugotrajne neugodne pretrese prije i tijekom puta (Perasović i Mustapić, 2014).

Od kolovoza 2012. pojavljuju se takozvane „crne liste“, odnosno popisi navijača kojima se ne dozvoljava ulazak na Dinamov stadion. Te liste nemaju zakonsku osnovu jer navijači koji su se našli na njima nisu imali sudsku zabranu ili izrečenu mjeru opreza. Od ljeta 2015. kada je ustanovljeno da gotovo ne postoji član grupe koji nije na „crnoj listi“, grupa ne dolazi organizirano na utakmice u Maksimir, već samo odlazi na gostovanja. „Boysi“ su organizirali razne prosvjede, peticije i pravne postupke kako bi ukazali društvu na situaciju u klubu, ali bez većih uspjeha (BBB, 2015).

U kolovozu 2014. grupa je ostvarila suradnju s malonogometnim klubom Futsal Dinamo te su se navijačke aktivnosti u Zagrebu preselile s Maksimira u dvoranu. I ta je odluka donesena kako bi se pokazalo da klub može funkcionirati legalno po principu „jedan član, jedan glas“, kako se navijački život u gradu ne bi ugasio i kako bi se privukle nove generacije navijača (BBB, 2014). Ipak, legitimno je pitati se, može li dvorana sa svojim ograničenjima zamijeniti stadion kao ultimativni teritorij navijačke grupe koji dopušta provođenje svih elemenata navijačkog rituala? Navijačka ilegala u kojoj se „Boysi“ nalaze donosi veliku opasnost po organiziranost grupe te ne postoje nalazi koji pokazuju kako to može utjecati na njihov identitet, a pogotovo na identitet marginalne manjine unutar grupe, identitet navijačica.

Iz svih izloženih nalaza vidno je da se radi o nedovoljno istraženom manjinskom identitetu čije razumijevanje može pomoći u suzbijanju stereotipa, predrasuda i diskriminacije kojima navijačice mogu biti izložene, jer se radi o identitetu koji je u suprotnosti s tradicionalnom rodnom ulogom. Stoga je bitno saznati kako se taj identitet razvija, koji su motivi u podlozi odabira tog identiteta, njegove značajke te promjene u identitetu tijekom vremena, ali i reakcije socijalne okoline. Također je važno prepoznati izazove koje reakcije okoline mogu predstavljati za navijačice te više ili manje uspješne načine suočavanja s njima. Vođeni tim ciljem došli smo do specifičnih problema na koje ovim istraživanjem želimo odgovoriti.

CILJ I PROBLEMI

Cilj ovog rada je opisati razvoj i specifičnosti socijalnog identiteta navijačica kod pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“. Kako bismo što preciznije odgovorili na zadani cilj, postavili smo pet istraživačkih problema.

1. problem: Prikazati kako je tekla socijalizacija pripadnica navijačke grupe BBB u svijet navijača.
2. problem: Identificirati motive pripadnica navijačke grupe BBB za priključivanje toj grupi.
3. problem: Opisati navijačke norme kod pripadnica navijačke grupe BBB.
4. problem: Pokazati kakvo značenje za pripadnice navijačke grupe BBB ima njihov identitet navijačice te promjene tijekom vremena.
5. problem: Opisati kako socijalna okolina utječe i reagira na razvoj socijalnog identiteta pripadnica navijačke grupe BBB.

POSTUPAK I SUDIONICI

Kako se radi o iznimno slabo istraživanom području te o temi koja zahtijeva dubinsko i iscrpno proučavanje problema, odlučili smo se za kvalitativni pristup. Istraživanje je provedeno putem polustrukturiranih intervjua, s unaprijed osmišljenim temama i pitanjima, ali koja su bila nadopunjavana za vrijeme samog intervjua. Prije glavnog dijela istraživanja, provedeno je predistraživanje s ciljem provjere relevantnosti i aktualnosti osmišljene liste pitanja te radi uvježbavanja intervjua. Iako su ciljna populacija žene, predistraživanje je provedeno s muškim sudionicima, jer je ciljana populacija vrlo mala. U predistraživanju su sudjelovala trojica sudionika, pripadnika navijačke grupe „Bad Blue Boys“, u dobi od 24 do 27 godina, s prosjekom od 26 godina. Intervjui su trajali od 51 do 97 minuta, s prosjekom od 73 minute i održani su u domu intervjua. Predistraživanjem su ostvareni zadani ciljevi i dopunjena pitanja za glavno istraživanje. U glavnom dijelu istraživanja sudjelovalo je 6 sudionica, pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“, u dobi od 21 do 29 godina, s prosjekom od 25 godina. Intervjui su trajali od 61 do 174 minute, s prosjekom od 110 minuta, a održani su ili u domu sudionice ili u domu intervjua, ovisno o preferencijama sudionica, izuzev jednog intervjua koji je održan u prostorijama udruge Plavi telefon, zbog zaštite anonimnosti podataka sudionice. Podaci su prikupljeni u periodu od šest tjedana. Nakon svakog intervjua zahvalili smo im se na sudjelovanju. Podrobniji podaci o sudionicima se nalaze u Tablici 1.

Iako se na prvu uzorak od 6 sudionica može činiti vrlo malim, smatramo ga reprezentativnim za ciljanu skupinu. Do sudionica smo dolazili po principu snježne grude, tako da je svaka predložila još neku djevojku koju poznaje. Tim putem smo saznali za ukupno 9 pripadnica. Sve su identificirane pripadnice kontaktirane i 6 ih je pristalo na istraživanje, dok je samo jedna odbila bez navođenja razloga. Što se tiče preostale dvije, jedna je izvan države te provedba intervjua u odgovarajućim uvjetima nije bila moguća, a druga nije mogla sudjelovati

zbog brojnih obaveza koje nisu ostavljale prostora za dogovoriti termin intervjua ni nakon više pokušaja. Podaci dobiveni tijekom istraživanja potvrđuju da se radi o iznimno maloj populaciji, (u grupi je otprilike desetak djevojaka), čiji smo vrlo veliki dio zahvatili u samom istraživanju. Nadalje, dobiveni podaci su se počeli ponavljati, što je općenito jedan od razloga za zaustavljanje prikupljanja podataka u istraživanjima koja koriste kvalitativnu metodologiju.

Tablica 1

Prikaz demografski podataka sudionica i sudionika u predistraživanju i istraživanju (N=9)

spol	ž	6
	m	3
dob	18-21	2
	22-25	1
	26-30	6
obrazovanje	sss	4
	všs	4
	vss	1
radni status	zaposleni studenti	2
	nezaposleni studenti	1
	zaposleni	5
grad u kojem su proveli većinu života	nezaposleni	1
	Zagreb	7
stambeno pitanje	neki drugi	2
	žive s obitelji	7
	žive s partnerom/icom	1
	žive sami	1

Instrumenti

Predložak za intervju je osmišljen na temelju proučene literature i teorija vezanih uz socijalni, manjinski i rodni identitet te proizlazi iz postavljenih problema (Prilog A). Teme koje su bile zastupljene u intervjuu su socijalizacija u svijet sporta i navijački svijet od najranije dobi, motivacija za priključivanje grupi „Bad Blue Boys“, aspekti navijačkog života i norme koje on propisuje, doživljaj vlastitog identiteta navijačica i njegov utjecaj na svakodnevni život, uloga grupe u njihovom životu, reakcije socijalne okoline te samih članova grupe na njihovu pripadnost grupi i neki osnovni demografski podaci. Razgovori su snimani putem diktafona uz prethodno potpisan pristanak na sudjelovanje u istraživanju od strane sudionika (Prilog B). Sudionicima je zagwarantirana anonimnost, povjerljivost i strogo čuvanje njihovih podataka.

OBRADA REZULTATA

Obrada dobivenih podataka napravljena je metodom analize sadržaja po temama koje su pokrivena intervjuom.

Uloga sporta u obiteljima navijačica

Sudionice se razlikuju po važnosti koju je sport imao u njihovim obiteljima, ali zapravo članovi obitelji nisu nametali djevojčicama da se uključe u svijet sporta, pa su ga uglavnom istraživale same. Ipak, praćenje i bavljenje sportom su povezani s ulaskom u navijačke grupe.

„U mojoj obitelji, pa jedino mama prati sport, a muški dio totalno ne.“ (sudionica 6)

„Ako je bilo nekakvo prvenstvo, naravno da se pratilo, vaterpolo, ali nisam dolazila na te utakmice, nego više tv.“ (sudionica 1)

Uloga nogometa

Sudionice su igrale nogomet s djecom iz susjedstva, pa su ga tako počele pratiti. Okružene su njime jer se smatra da je to najvažniji sport u Hrvatskoj, zanimljiviji od drugih sportova, najviše zbog navijačkog ponašanja koje je aktivno, glasno i uzbudljivo. Na stadion prvi puta odlaze u adolescenciji s prijateljima, a ako ih prvi puta vodi član obitelji, onda je to muškarac. Atmosfera na prvoj utakmici je ključna za daljnje odlaženje i regrutaciju u svijet navijača. U sjećanju im je ostala koreografija na punom Sjeveru, navijanje te adrenalin tijekom utakmice.

„Sama po sebi zanimljiva igra, kad si ti od malena u tako nečemu, kad stalno naganjaš loptu onda ti je to već normalno.“ (sudionica 3)

„Imali smo samo jednog dečka u razredu i kako nije imao društvo s kojim bi išao, tako smo se nas dvije cure dogovorile, pa smo otišli zajedno. (...) To je bilo ostvarenje snova. Bili smo na Sjeveru i sve što sam ja kao klinka uvijek gledala i fotke si izrezivala, skidala, od navijanja, bakljade, tribina, sad je bilo za stvarno. To me privuklo i vidjela sam, to je to.“ (sudionica 2)

Motivacija za priključivanjem „Bad Blue Boys-ima“

Pet sudionica se priključuje BBB grupi u srednjoj, a jedna u osnovnoj školi. Priključuju se dobrovoljno, dio uz potporu muškog društva, dio uz potporu prijateljice, a jedna se priključila sama. To je spontani i postepen proces te ne postoji egzaktan trenutak ulaska u grupu što je uobičajeno za neformalne grupe. U početku navijanje i aktivnosti na tribini gledaju sa strane, iz poštovanja prema starijim članovima, pa postepeno počinju slijediti uvriježene kolektivne načine ponašanja. Motivi priključivanja su iskazivanje ljubavi prema klubu, davanje vlastitog doprinosa kako bi on igrao bolje, ali i zadovoljavanje osobnih potreba - sviđa im se napetost i adrenalin pri navijanju, zabava, zajedništvo, različiti ljudi koji kada krene navijanje postaju jedno i stvaraju snažan osjećaj pripadanja.

„Postepeno je krenulo i tako sam ostala u tome, počelo mi se to sviđati, ideš, sjedneš, dereš se, zezancija dolje u prvim redovima, pa baklje kad počnu, ta sva ljubav. Tko nije u tome, teško će ikad to moći osjetiti.“ (sudionica 4)

„Kako je krenula srednja škola, (...) Doslovno sama, pobjegneš s nastave, na stadion, odmakneš od svih jer nikog ne znaš, pa si čudno, žensko. U tim trenucima sam išla baš zbog nogometa, jer ne znaš nikoga, nisi dio ekipe, da se družiš, nego čisto dođeš sa strane, naučiš par pjesmica, gledaš utakmicu i navijaš.“ (sudionica 1)

Život navijačica

Sudionice su dio navijačkog svijeta već dugi niz godina te navode kako je život navijača ranije bio zanimljiv, ali sada je naporan zbog raznih zabrana. Tijekom tjedna bi nastojale riješiti sve obaveze (školske, fakultetske ili poslovne), kako bi vikendom mogle ići na utakmicu ili na druženja koja organizira grupa. Druge obaveze su se podređivale utakmicama i svo slobodno vrijeme su rezervirale za njih. Markirale su iz škole, izostajale s predavanja i ispita, uzimale slobodne dane i godišnji na poslu te se mijenjale za smjene. Navode da su često patili izlasci s prijateljicama, ali i da obitelj ima prioritet, ako su u pitanju važniji događaji. Ukoliko se radi o nečemu manje važnom, našle bi pragmatično rješenje.

„Završila sam na popravnom iz njemačkog, jer kad su trebali biti ti nekakvi ispiti, ja sam pobjegla na utakmicu.“ (sudionica 4)

„Ili bih se javila da idem prva odgovarati na faksu da mogu stići na utakmicu.“ (sudionica 5)

„Trebala sam taj dan ići honorarno raditi. Ja sam to odbila zato kaj je bila tekma i otišla sam na tekmu, takvih ima slučajeva.“ (sudionica 6)

„Zna se kad je koja tekma i u to vrijeme nema planiranja ničega. Ne možemo ići srijedom u kino, ako je srijedom Futsal. (...) Ako je tekma, nema rasprave, idem na tekmu.“ (sudionica 2)

Prije važnih utakmica, jezgra grupe priprema koreografije. Pet sudionica nije nikada u tome sudjelovalo, a jedna je šivala zastave. Za utakmicu obuku traperice, majicu i trenirku, uvijek bez šminke jer smatraju da suknje, štikle, tajice i dekolte nisu prikladna odjeća za stadion. Ponekad nose obilježja grupe, ali ih u zadnje vrijeme izbjegavaju, jer ih drugi ljudi etiketiraju i da izbjegnu moguće probleme s policijom. Kupuju ih kako bi financijski pomogle grupi i jer im se sviđaju te stvari, a nose ih i kada nije utakmica. Više su funkcionalne prirode, no imaju i malo simboličkog značenja, kao i tetovaže vezane uz grupu koje tri sudionice imaju.

„Imam obilježja grupe ili (...) u zadnje vrijeme, nemam ništa. Neda mi se. (...) zašto da me već od moje stanice (...) gledaju: „Ona ide na utakmicu, ne ide nitko, ali ona ide.““ (sudionica 3)

„Uvijek traperice, trenirka, kratki rukavi, tenisice, znači nikad nikakva šminka, (...) Nikad mi nije ugodno vidjeti cure u suknjicama, tajicama, dekolteima na tekmama, jednostavno mislim da tome nije mjesto na takvim sportskim događajima.“ (sudionica 2)

Prije utakmice se nađu s drugim navijačima i razgovaraju o nogometu. Tri sudionice na utakmice odlaze s dečkima, jedna odlazi uglavnom s curama, a dvije odlaze u miješanim društvima, u kojima je većina muškaraca, ali i jedna do dvije cure. Smještene su najčešće na Sjeveru, jer je to njihova matična navijačka tribina, no kad se grupa preselila na Istok i one su bile na Istoku. Ponašaju se u skladu s normama navijačke grupe.

„Navijanje, pjevanje, skakanje, euforija ako je gol, ako će biti gol, ako bi mogao biti gol, fućkanje na nekakvu sudačku pogrešku. Ponašanje grupe, ponašaš se kako se ponašaju drugi.“ (sudionica 1)

Stoga ne čudi što ne doživljavaju pretjerano navijače na Istoku i Zapadu. Smatraju ih običnim gledateljima koji se ne osjećaju dijelom navijačke tribine, više prate utakmicu, nego što navijaju, dođu na bitnije domaće i europske utakmice, a ako je hladnije i pada kiša ne dolaze. Drago im je vidjeti da ih je puno, ipak, zamjeraju im što ignoriraju događaje u klubu. Nisu kao grupa dobili njihovu podršku, pa nemaju dobro mišljenje o takvim navijačima.

„Ne idu na navijačke tribine, nego dođu kao gledatelji, Zapad, Istok. Oni to pogledaju, svoje otplješću, više prate utakmicu, nego što navijaju. (...) Dođu kad su bitne utakmice, zvučan protivnik, naravno Dinamo:Hajduk i europske. Ako je ružno vrijeme, ne daj Bože pada kiša, malo je hladnije, nema ih. To je ta kategorija koju ne doživljam pretjerano.“ (sudionica 2)

Na navijanje utječe više faktora, događaji na terenu, na tribinama, ali i van stadiona. Često navijaju protiv drugih klubova, izruguju se drugim navijačkim grupama, vrijeđaju Upravu, dižu poruke vezane uz obilježavanje povijesnih događaja, ili nešto što je trenutno aktualno, poput situacije u HNS-u, ali ipak najviše pjevaju o grupi i klubu. Slijede vođu navijanja koji određuje kako će se navijati. Smatraju da se na stadionu sve smije reći i da treba postojati sloboda govora. U skladu s time, ne doživljavaju povike i pjesme gdje se spominju žene osobno uvredljivima, jer smatraju da se to ne odnosi na žene, nego se treba gledati u širem kontekstu, a ne doslovno. Po njima, funkcija nije uvrijediti ženu, već protivničke igrače i navijače, reći im da su jadni, slabi i da nisu dovoljno maskulini te da uzdignu sebe. Seksizam je za njih normalan dio stadionske kulture, a ublažavaju ga govoreći da je smiješan.

„Kad su povici, pjesme gdje se spominju žene, ne doživljam ja to. Ne smeta mi. Znam da ne viču meni, nego jednostavno tako ide pjesma, tako se pjeva i to je to.“ (sudionica 2)

„Nitko neće uvrijediti ženu. Svi imaju žene i djecu i nitko ne misli doslovno. To je nastalo kao zabavna glazba tijekom pijanstva. Nije to namjerno sad neko vrijeđa žene, ne. To je smiješno. (...) Mene to ništa ne vrijeđa.“ (sudionica 5)

Međutim, sve ističu promjenu u načinu navijanja nakon sukoba navijačke grupe s Upravom kluba. Naime, ranije su odlazile na skoro svaku domaću i gostujuću utakmicu, a sada dio njih uopće više ne odlazi na stadionske utakmice. Ključnim razlogom smatraju situaciju u klubu koja je dovela do raskola u grupi i lošijih međuljudskih odnosa. Dinamo je klub koji vole, uz kojeg je vezano puno lijepih uspomena, simbol Zagreba, Hrvatske i otpora. Razlikuju ga od Građanskog nogometnog kluba Dinamo kojeg ne poštuju i ne priznaju. Smiješno im je da se klub zove građanski jer niti što građani odlučuju, niti ih ima na tribinama. Osim toga, sazrijevanjem su im se promijenili prioriteti te ne mogu prihode odvajati samo za utakmice koje više nisu najvažnija stvar u životu. Konkretno, na gostovanjima su česti problemi s policijom koji dovode do problema na poslu zbog kojeg i ne stižu redovito na utakmice.

„Kako se grupa krenula raspadati, netko se oženio, jedna je ženska rodila, lagano odrastam, (...) ok, ići na utakmicu, jedanput, dvaput, ali ne može više da je meni utakmica, onda sve ostalo. Imam obaveze, posao, faks, roditelje, prijatelje, (...) više mi to ne može biti najvažnija stvar u životu.“ (sudionica 1)

„Dođe faza kad moraš reći, sad malo odmor, malo staneš, posvetiš se sebi, svom poslu.“ (sudionica 4)

No, sve navode kako im nedostaju utakmice jer su na taj način iskazivale svoju ljubav prema klubu i kako se jednog dana planiraju vratiti. Samo jedna sudionica odlazi na sva gostovanja i dalje joj je to najvažnije u životu. Dok traje bojkot odlaska na stadion, tri sudionice odlaze na skoro svaku utakmicu Futsal Dinama, a tri odlaze povremeno. Navode da je dogovor grupe bio da se podrži Futsal, da se navijačka aktivnost ne ugasi, pokažu da klub može funkcionirati legalno po demokratskom principu jedan član jedan glas i pruže otpor vanjskom neprijatelju grupe. Također, utakmice pružaju nove prilike za širenje i očuvanje postojeće socijalne mreže koja je ugrožena zabranama i bojkotom domaćeg terena te za zadovoljavanje potrebe za uzbuđenjem kroz praćenje nogometa. Ipak, odaziv na Futsal slabi. U početku je bio velik i svi su to željeli vidjeti, ali dvorana nije u potpunosti dostojna zamjena za stadion koji pruža gotovo neograničene mogućnosti za koreografije, pirotehniku i navijanje i gdje mogu izvesti sve elemente navijačkog rituala i to jednostavno nije Dinamo.

„Kad odeš na tekmu ti neke ljude ne vidiš, imaju zabrane, ne smiju, ako se i pojave, neće ući na stadion. Bilo gdje, ne samo na Maksimiru, tako da jedan dio zbog ekipe. A jedan dio, pa fali nogometa u Zagrebu, daleko od toga. Nitko više ne prati nogomet.“ (sudionica 3)

„Šalata prva, to je bilo nešto novo, sad će svi ići, ali s vremenom dosadi ljudima. (...) Pitala sam: „Ideš na Futsal?“, „Gdje ću ja biti navijač Futsala, izmišljenog Dinama, nije to to.“. Ne možeš zapaliti baklju, ni toliko skakati jer moraš paziti na žene i djecu.“ (sudionica 4)

Poseban i omiljeni oblik navijanja predstavljaju gostovanja kluba koja su im draža od domaćih utakmica jer je svako gostovanje priča za sebe, a utakmice kod kuće su uobičajene. Sve sudionice ističu gostovanja kao najzabavnija jer ih prati dobra atmosfera, pogotovo kada podružnice grupe koje nisu iz Zagreba i prijatelji članova naprave zabavu, ako je gostovanje u njihovoj blizini. Međutim, gostovanja nose sa sobom i neizvjesnost te ističu da se u posljednje vrijeme gubi zabavni aspekt i druženje jer puno navijača odlazi kako bi se tuklo.

„Stali bi u Karlovcu na kupanju, roštiljanju, svi skupa što je meni genijalno. U Koprivnici imamo poznanika, pa on organizira klopku, takva gostovanja su najbolja. To se dosta gubi. (...) Sad neki idu samo da bi se potukli. (...) Nekad se išlo da se pojedje, popije, zabavi, usput ako se pošoraš s nekim dobro, ako ne, ne.“ (sudionica 5)

Sudionice preferiraju putovati na gostovanja autom ili kombijem jer je to najkomotnije. S druge strane, sve ističu da je najgori način putovanja organiziranim autobusnim prijevozom za navijače jer imaju policijsku pratnju koja strogo ograničava zaustavljanje, najčešće na odmorištima bez wc-a. Policija navijače prati do stadiona kada su veće utakmice, gdje ih dugo drže u pretrpanim gradskim autobusima, bez vode i mogućnosti odlaska na wc, dok je utakmica već počela, a isto se događa i nakon utakmice. Policija jednako tretira navijače i navijačice. Navijačice se ne osjećaju zakinute i ne traže različiti tretman, osim kada je u pitanju odlazak na wc, jer su tada zakinute za osnovna ljudska prava.

„Stali smo na odmorištu, ali nas nisu pustili na benzinsku. Obavite nuždu na livadi. Ja sam krenula prema benzinskoj i ona me zaustavila, mislila sam, žena je, neće me pitati gdje idem. (...) Da me žena zaustavlja da ne mogu otići na wc, a wc-a nema na odmorištu, osim na benzinskoj, nisam mogla vjerovati. (...) Što se tiče tretmana, ne osjećam se zakinuto i ne mislim da bi se prema meni trebali ponašati drugačije, osim tog odlaska na wc, to je kad si žena u navijačkom svijetu najviše bolna točka.“ (sudionica 2)

Navijanje se sadržajno ne razlikuje na domaćim i gostujućim utakmicama, ali je u gostima bolje, veći je naboj. Daju sve od sebe kako bi ponizili drugu brojčano nadmoćnu grupu na njihovom teritoriju jer je ultimativna pobjeda kada manjina porazi većinu.

„Tekma u gostima uvijek ima veći naboj i tu pokušavaš dati sve od sebe. (...) Brojčano su nadmoćni, nas je manje, moraš se iskazati (...) Nismo došli šutjeti, već navijati.“ (sudionica 2)

Četiri sudionice idu na europska gostovanja, iako prepoznaju njihovu rizičnost. Većina ih ipak odlazi jer s tih putovanja imaju puno uspomena te upoznaju grad, kulturu i ljude.

Emocionalni aspekt navijačkog identiteta

Uz navijački identitet se vežu snažne emocije i sudionice ističu kako najviše vole navijanje, druženja, osjećaj pripadnosti grupi i zajedništvo koje osjećaju tijekom navijanja. Posebno dobro pamte događaje vezane uz putovanja, pun stadion i prvi Futsal na Šalati.

„Kod navijačkog života me najviše drži zajedništvo. Pola ljudi nisam službeno upoznala, a znam kako se zovu, jer svi se znaju, svi smo tu i ako trebaš pomoć, grupa ti uleti maksimalno, jer podržavamo jedni druge i možeš računati na njih. To je kao velika obitelj.“ (sudionica 2)

No, ističu promjene na emocionalnom planu zbog situacije u klubu. Prije su slavile pobjede Dinama, a kada bi izgubio bile su tužne i analizirale što je moglo drugačije. Važne utakmice su izazivale snažnije emocije koje bi trajale dan, dva, ali nisu utjecale na njihovo ponašanje u međuljudskim odnosima, školi i na poslu. Sada su ravnodušne ako Dinamo pobijedi, čak im je draže kad izgubi, kako bi zbog loših rezultata netko iz Uprave morao otići.

„Prije ti je bilo žao kad je izgubio, ali nema veze, izgubio, pobijedio, voliš ga.“ (sudionica 6)

„Danas ne doživljam, ni pobjedu, ni poraz. Nadala sam se da će netko drugi biti prvak Hrvatske, da se nešto pokrene, da se pita: „Nemamo navijače, više nemamo ni rezultate, jer nismo prvi, možda Uprava treba otići?“ Prije je bilo, naravno euforija, Dinamo je pobijedio. Znala sam tko je igrao, zabio, danas ne bih znala nabrojati tko igra u Dinamu.“ (sudionica 1)

Uloga grupe „Bad Blue Boys“ u životu navijačica

Grupa je obilježila veliki dio njihovog života. Postala je važna još u adolescenciji, a sada njen utjecaj pomalo slabi, ali je još uvijek relativno jak. To se manifestira u ulaganju u grupu, sudjelovanju u humanitarnim akcijama, peticijama i prosvjedima, ali i ponosu koji osjećaju za uspjehe grupe i drugih članova, dok sram ne osjećaju niti u jednom trenutku.

„U grupi imam prijatelje s kojima nisam svaki dan, ne čujem se svaki dan (...) vidim se možda jednom mjesečno, ali su mi bolji prijatelji nego neki s kojima sam svaki dan.“ (sudionica 3)

„Dosta sam dala za grupu, financijski, humanitarno pomogla, kad su turniri uvijek pomažem. (...) Uvijek sam na prosvjedima, skupljanje potpisa za naš Dinamo, mislim da sam ih najviše skupila.“ (sudionica 4)

Posebno ih povezuje neprijateljstvo prema zajedničkom neprijatelju – Upravi kluba. O crnim listama misle sve najgore, jer nemaju zakonsku osnovu te bi ih trebalo ukinuti. Dio navijačica je bio na listi, iako nemaju nikakvu sudsku zabranu niti izrečenu mjeru opreza.

„Netko nema kaznenih djela, nije registriran, nema zabranu, nešto što zakonski brani da se pojavi na utakmici, je na listi koju je netko složio (...) Na listama su ljudi koji nisu kažnjavani, nisu nikakva djela protiv kluba napravili, nego se bore za svoj klub.“ (sudionica 2)

U grupi su nakon svih ovih godina zbog odanosti i ljubavi prema klubu i grupi te zbog socijalnih mreža i dobrih prijateljstava koje su razvile, iako većina očekuje da će taj identitet s vremenom još više oslabiti zbog drugih životnih uloga, ali i ukoliko se okolnosti ne promijene, poput nemogućnosti navijanja na vlastitom stadionu.

„Kao brak, a brak je uvijek navika na kraju. Navikao si se na nešto, to postane normalno, dio tebe, poistovjećuješ se s tim. Da ideš napisati biografiju, rekao bi, to si ti.“ (sudionica 1)

Odnos prema drugim navijačkim grupama

Druge navijačke grupe su konkurencija koju treba poraziti, ali ih poštuju. S nekima su u prijateljskim odnosima, poput grčke grupe „Gate 13“, koja ih podržava u borbi protiv Uprave. Neprijateljske grupe su „Armada“ i „Torcida“, jer su Rijeka i Hajduk najveći rivali Dinamu u Hrvatskoj. „Torcidu“ smatraju bahatim Internet navijačima, jakima na riječima. To neprijateljstvo traje već desetljećima i nitko ne zna kako je počelo. „Armada“ je imala izjave u javnosti kojima su podržali HNS. Navode da „Delije“ i „Grobare“ ne vole zato što su Srbi, zbog povijesnih razloga i rata, ali i neriješenih računa još iz doba Jugoslavije.

„S Torcidom najviše zbog vrijeđanja. Ne podnose se jednostavno. Mentalitet je drugačiji, jako su bahati. Kažu da Boysi izazivaju nered, ali oni većinom prvi započnu.“ (sudionica 4)

„Delije i Grobari zato što su Srbi. Što povijesni razlog, što neriješeni računi. (...) Nisu ni Riječani nešto. Tu su kad im Rijeka igra, a kad ne igra, prazna Kantrida.“ (sudionica 3)

Pet sudionica smatra „Boyse“ boljom od drugih grupa, zato što su i same dio nje. Smatraju da izazove i prepreke koje „Boysi“ prolaze od svojih početaka nije prošla niti jedna grupa te bi se neke u takvim okolnostima već raspale. Jedna sudionica smatra da su prije imali poštovanje drugih navijača, ali danas nemaju ni takvu energiju, ni brojnost, jer postoje trzavice unutar grupe zbog osobnih interesa. Pet sudionica smatra da su sukobi među navijačkim grupama normalan dio navijačkog folkloru dok nisu opasni po život. Nasilje je simbolično, cilj je poniziti, a ne zapravo ozlijediti druge navijače, stoga oružje ne smije biti dopušteno. Na tribinama drugu grupu pokušavaju nadjačati glasnim i složnim navijanjem, vrijeđanjem, atraktivnom koreografijom, pirotehnikom i brojnošću. Kad ih nadglasaju osjećaju se nadmoćno i ponosno, a kad druga grupa nadglasa njih, tužne su i ljute. Kada se susretnu dvije grupe izvan stadiona u pravilu dolazi do tučnjave, iako to ovisi o puno faktora: koje se grupe susretnu, ima li tenzija i poruka za vrijeme utakmice, kako je završila utakmica i sl. Pet sudionica nikad nije sudjelovalo u tučnjavama, jer to smatraju dokazivanjem muškosti i snage. Sve smatraju da je utakmica na tribinama važnija od one na terenu, pogotovo ako su navijačke grupe veliki rivali, jer je bitno poniziti drugu grupu i na tribinama i na terenu.

„Mislim da je to normalna stvar koja je dio navijačkog svijeta i da nema tih sukoba, što verbalnih, što fizičkih, onda bi se sveli na običnu publiku. (...) Ako to krene na paljenje auta, bacanje bengalki u pun auto, noževe, (...) onda to više nema veze jedno s drugim. Ali dok se netko nađe, dva na dva, i potuku se šakama, ja ne vidim da je to išta loše.“ (sudionica 2)

Glavni vanjski neprijatelj ipak je policija te su sukobi s njom neizbježni. Smatraju da te sukobe ponekad isprovociraju navijači, a ponekad policija koja bi trebala smiriti situaciju, no gotovo nikad ne spriječe nered, već koriste pretjeranu silu i ponekad reaguju na svako skandiranje. Sudionice su se našle u sukobu s policijom, ali su ih izbjegle bez posljedica.

„Policija je jedan dio plaćenika. Je njihov posao, ali pretjeruju. (...) Krivo ga pogledaš i eto. Sad su počeli raditi scene, počneš se derati Zdravko pederu, dobiješ uvjetnu, dobiješ zabranu. Kad je baklja zapaljena, odmah se slete, u lisice i piči. (...) Kad te guraju u samu sredinu, znaju biti jako neugodni policajci, pa te baš gurne, boli ih briga kaj si cura.“ (sudionica 4)

„Htjeli su me privesti, zato što sam ih nešto pitala. Sat i pol smo stajali i on je podivljao. Rekla sam mu da je seljačina, pa me htio privesti za vrijeđanje službene osobe i već su me stavili u auto. (...) „Joj ja se ispričavam, hoćete mi molim Vas reći, da znam javiti na posao.“ Igraš na kartu neku. I pustili su me. Nisam ni došla do stanice.“ (sudionica 5)

Stereotipi okoline

Početne reakcije okoline na pripadnost grupi BBB su većinom negativne. Obitelj se u početku brinula zbog stigme koju navijači imaju u društvu, ali su se s vremenom naviknuli i prihvatili to. Prijatelji nemaju stereotipe, iako znaju da će između izlaska i utakmice odabrati utakmicu.

„Moji su se svi navikli. (...) Svi znaju, ako ću birati između izlaska i utakmica, da ću otići na utakmicu, ili (...) ću pogledati rađe na tv-u jer mi je to gušt.“ (sudionica 1)

Javnost i mediji reaguju drugačije. Postoje predrasude prema navijačima da su neodgojeni, neobrazovani, huligani, razbijači, ljudi bez perspektive i budućnosti, koje su još izraženije za navijačice jer se smatra da ženama nije mjesto na tribini. U početku su im komentari malo smetali, ali sada se ne zamaraju time i naučile su živjeti i suočavati se s takvim komentarima.

„Mediji zadnjih godina šalju izrazito negativnu sliku o navijačima. (...) Možeš jednako staviti huligan, razbojnik, bez škole, opija se i drogira, narkoman, nema nikakve perspektive i budućnosti, razbijač, krade, i sve negativno. (...) Posebno se ističe to što sam cura, pa je to jako čudno i negativno. Što ti cura imaš raditi tamo s dečkima i zašto nisi cura, ne ideš petkom van u štiklama, ili subotom?“ (sudionica 2)

„To ti je više manje sve osuđujuće. Ne poznaješ nekog, čuo si da ide na utakmice i automatski generaliziraju, svrstaju te u isti koš sa svim drugima. Automatski unaprijed imaju mišljenje o

tebi. (...) Meni to nije čudno, ja sam izabrala svoj put i znam što s tim dolazi, da će uvijek biti osuđivanja i nekih komentara, ali moraš se naučiti s tim živjeti i ne reagirati.“ (sudionica 5)

Dok u školi nisu imale probleme zbog pripadanja grupi, sudionice ne govore o grupi na poslu jer očekuju predrasude i diskriminaciju, a jednoj sudionici je priznanje da je pripadnica BBB i uzrokovalo probleme na poslu. U školi sudionice prepoznaju rodne razlike u reakcijama jer mladići reagiraju pozitivnije od djevojaka kojima je čudno da biraju utakmice, a ne izlaske.

„Cure dok sam bila u srednjoj, uvijek je bilo ono pitanje: „Dobro, zakej ne ideš rađe s nama van?“ , rekoh: „Ja ću rađe otići s vama na cugu, pa poslije toga na tekmu.““ (sudionica 3)

Za četiri sudionice njihov partner ne mora biti zainteresiran za nogomet, a dvjema je to bitno zbog provođenja zajedničkog vremena jer su one sportski tipovi. Navode kako je navijačicama teže naći partnera, jer je muškarcima teško prihvatiti da cure idu na utakmice, da su na tribini i u kombiju s drugim dečkima te u pravilu ne reagiraju dobro na to što su u grupi. Dečki smatraju da vikende trebaju provoditi s njima, a ne na utakmici. Također, u skladu sa stereotipima o navijačicama, ne vjeruju im da odlaze zbog nogometa, već misle da ih varaju s navijačima te u pravilu dolazi do velike ljubomore.

„Za vikend ideš na tekmu, i onda kako sad za vikend, mogli bi biti skupa, ovo, ono. A mislim ima i ostalih dana kad možeš biti s dečkom, curom, kim god.“ (sudionica 6)

„Nisam mogla ići na utakmice jer kad god je bila utakmica, morala sam biti kod njega zaključana u sobi, velika ljubomora, nepodnošljivo i onda ti je puna kapa.“ (sudionica 4)

Navijačice kao manjina u navijačkoj grupi „Bad Blue Boys“

Navijačica u grupi koje idu na gostovanja i stalno su tu je jako malo, jedva desetak. Za njih vrijede ista pravila kao i za navijače u pogledu navijanja - odlaze na sve utakmice, i doma i u gostima, bez obzira kakvi su uvjeti i tko je protivnik. Primjereno se oblače i navijaju na utakmici, sudjeluju u svim akcijama grupe i pomažu grupu financijski, poštuju sva interna pravila i dolaze kontinuirano. Ne izdvajaju se zato što su cure i trude se uklopiti u taj svijet, pa je i prihvaćanje u grupu olakšano kada navijačice pridonose grupi, npr. šivanjem zastava i unošenjem baklji. Neke mlađe djevojke su sudjelovale u tučnjavama ili se vozile u prtljažniku, kako bi bile prihvaćene pripadnice grupe. Međutim, starije navijačice smatraju da trebaju biti ono što jesu, ne raditi takve ustupke i da će ih navijači prije prihvatiti ako zadrže dostojanstvo.

„Meni je isto smiješno kad vidim cure idu na gostovanje, voze se u gepeku, ja se u životu nisam u gepeku vozila. Daj malo drži do sebe, nećeš im biti ništa važnija ako budeš pristala biti u gepeku. Dosta nisko idu da bi bile pripadnice skupine, što je jako loše.“ (sudionica 5)

Iako navijačice osjećaju da ih sada tretiraju kao ravnopravne članice, pet sudionica ima sekundarnu ulogu u grupi, ne sudjeluju u donošenju važnih odluka i nemaju visoke statuse u hijerarhiji grupe. Osim toga, neki navijači ne gledaju isto na navijačice i na navijače, ne smatraju ih ravnopravnima i imaju negativne stereotipe o navijačicama. Smatraju da je tribina muški teritorij gdje ženama nije mjesto, već im je mjesto u kuhinji. Pogotovo se protive odlasku navijačica na europska gostovanja jer smatraju da se moraju brinuti za njih. Također, neki navijači u početku smatraju da cure dolaze samo zbog njih, pa ih pokušaju zavesti, ali kada shvate da to nije tako puste ih na miru, a neki navijači čak i očekuju da cure spavaju s njima, pa kada odbiju šire priče koje nisu istinite i ne žele se družiti s njima. U početku su sudionicama smetali ti komentari, no sada se ne obaziru na to što govore pojedinci jer ih njima bliski ljudi cijene, podržavaju i to što su cure smatraju prednošću jer s navijačicama mogu razgovarati o nekim temama o kojima s dečkima ne mogu. No, sve znaju za primjere kada dečki nisu dobro prihvatili cure, jer su bile bezobrazne.

„Draže su im cure koje daju za grupu, koje su tu kad treba pomoći. Zbog toga sam vjerojatno lakše prihvaćena. (...) Ona je uvijek bila bahata, uvijek je bezobrazno odgovarala, nisi s njom mogao pričati normalno, pa nisu bile voljene, niti su ih podnosili.“ (sudionica 4)

„Šta ti cura imaš raditi tamo, navijanje je za dečke, nije ženama mjesto na tribini. To sam čula od ljudi iz grupe. (...) Postoje dečki koji ne mogu smisliti cure na tribini. (...) Mnogo dečkiju misli, žena na tribini, došla je znamo iz kojeg razloga, ajmo ju probati zavesti, tko će uspjeti. (...) Ali onda kad zauzmeš stav, vide da to nije tako, pokažeš zube, puste te na miru i ako si ok, drugi te poštuju, zaštite, pa im ne padaju takve stvari na pamet. (...) Ljudi koji su meni bitni, dragi to podržavaju i nemaju ništa protiv. Baš suprotno, cijene me i ne vide nikakvu razliku. To što si cura im je simpatično: „Super da imamo curu tu, da nismo uvijek s dečkima. S tobom možemo pričati o temama, što ne možemo s dečkima.““ (sudionica 2)

Zanimljivo je da sudionice pokazuju razumijevanje za negativne stavove dijela navijača jer i one same imaju predrasude prema ženama na tribini. Smatraju da većina navijačica dolazi iz pogrešnih razloga, koji nemaju veze s navijačkim životom, nogometom, ni sportom općenito, već im je navijanje prolazna faza i zapravo traže dečka na stadionu te dolaze obučene za večernji izlazak kako bi bile primijećene. No, kada žene dolaze zbog nogometa i kluba i pridržavaju se pravila, za njih su jednake kao i navijači, ali misle da je to jako rijetko.

„Ima curica koje dolaze naći nekoga, jer kako je to obučeno, (...) štikla, bunda. One ne dolaze niti radi Dinama, niti radi nogometa, ni radi navijanja. Ima cura koje dolaze sa svojim momcima, to mi je isto ok. (...) Jedna cura iz mog razreda u srednjoj, vidim da ide i dalje na Istok, sjedne s tatom, gleda tekmu i voli Dinamo. (...) Ima različitih struktura.“ (sudionica 1)

Navijačice si međusobno nisu podrška. Same sudionice nisu dobre s nekim navijačicama, ističu da postoje tenzije, čak i ljubomora na one koje se druže sa starijim i utjecajnijim članovima te se šire razni tračevi i svađe. S nekima su u korektnim odnosima, a s nekima su prijateljice, ali cure se uglavnom znaju površno, ne druže međusobno i ne drže zajedno. „Imam jednu curu s tribine s kojom se družim, s kojom sam dobra prijateljica i izvan stadiona, a ostale samo kad ih sretnem na tekmama.“ (sudionica 2)

Iako isprva negiraju rodnu diskriminaciju na stadionu, ističu da žene zbog svojih fizičkih karakteristika mogu više stradati u tučnjavama s policijom i drugim navijačima od muškaraca, stoga se od njih ne očekuje da sudjeluju u fizičkim obračunima, već ih u takvim situacijama navijači štite, stanu ispred njih i izdvoje sa strane. Nadalje, dio sudionica osjeća nelagodu u društvu temperamentnih navijača te su uvijek s grupom koju poznaju. Konačno, sve se slažu da su higijenski uvjeti na stadionima loši i ne odgovaraju ni ženama, ni muškarcima, ali se muškarci mogu lakše prilagoditi. Međutim, usprkos navedenim poteškoćama i izazovima za navijačice, njih pet nikada nije razmišljalo o tome da osnuju žensku grupu, ta ideja im se ne sviđa i ne bi ju podržale. Apsurdno im je da se izdvajaju samo zato što su žene, tako rade suprotno od onog što cijelo vrijeme žele postići, a to je uklopiti se, da ih svi poštuju i da su ravnopravne članice. U redu je da nekolicina cura dođe s dečkima, ali da dio tribine vode žene, to nije to i dečki to ne bi podržali jer su „Boysi“ jedina navijačka grupa Dinama. Ženske frakcije „Armade“ i „Torcide“ su im smiješne i navijačice smatraju da se i one međusobno svađaju i ne slažu, ali imaju svoj transparent. Smatraju da žene ne bi trebale imati svoje transparente jer ih ne mogu fizički obraniti. Samo jedna sudionica je razmišljala da osnuju grupu, ali je to nemoguće jer navijačice nisu složne, a to je velika obaveza i odgovornost. „To mi je apsurdno kao i družiti ću se s curama, samo zato što su cure. (...) Zato što sama sebe posebno izdvajam i radim suprotno od onog što želim postići, da me svi poštuju, bez obzira na to što sam cura, da sam ravnopravna s njima.“ (sudionica 2)

RASPRAVA

Cilj istraživanja je bio opisati razvoj i specifičnosti socijalnog identiteta navijačica kod pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“. Kako su u predistraživanju sudjelovali navijači, usporedit ćemo dobivene rezultate na navijačicama i navijačima te se osvrnuti na razlike kako bismo bolje razumjeli specifičnost identiteta navijačica BBB. Odgovor na prvi istraživački problem je u skladu s očekivanjima. Naime, rezultati pokazuju da iako je obitelj važan faktor koji socijalizira dijete u sport i pruža prve kontakte s njim već od malih nogu, u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama koje ne podržavaju da djevojčice prate nogomet, članovi

obitelji nisu nametali djevojčicama da se uključe u svijet sporta. Izvedeni zaključak podržava činjenica da je obitelj poticala zainteresiranost za sport sudionika u predistraživanju, prateći i vodeći ih na utakmice što je u skladu s ranijim nalazima (Bjelajac, 2006), kao i nalazima da roditelji potiču tipično ženske igre, poput igranja s lutkama kod kćeri i tipično muške igre, poput igranja s kamionima kod sinova (Lytton i Romney, 1991). Ipak, sudionice su odabrale nogomet i prate ga jer imaju potrebu za uzbuđenjem, a to je sport u kojem se brzo preokrene utakmica, rijetka igra u kojoj ne mora pobijediti bolja momčad na terenu. To je sport radničke klase s puno trčanja i dinamike te glasne podrške s tribine koja nije prisutna u sportovima kojima se u prošlosti bavilo visoko društvo, pa su uz njega i nastale navijačke grupe (Bjelajac, 2006). Kako se on smatra „muškim sportom“, za djevojke je važno da dobiju pozitivno potkrepljenje od svoje uže i šire okoline kako bi ga nastavile pratiti, stoga se grupi priključuju u adolescenciji s prijateljima, kada ne trebaju pratnju odraslih, a što potvrđuju pretpostavke razvojnih teorija koje govore da grupa malo starijih vršnjaka tada postaje važna referentna skupina i glavni model za ponašanje (Berk, 2008).

Rezultati vezani uz drugi istraživački problem također su u skladu s očekivanjima. Dobiveni nalazi pokazuju da su razlozi ulaska navijačica u grupu iskazivanje ljubavi prema klubu, davanje vlastitog doprinosa kako bi on igrao bolje pri čemu raste njihovo samopoštovanje, ali i zadovoljavanje osobnih potreba za uzbuđenjem, socijalnim odnosima i pripadanjem što pokazuju i druga istraživanja (Pope, 2014). Iako i sudionici u predistraživanju navode slične motive, manje ističu važnost socijalnog faktora. Budući da glavni razlozi priključivanja grupi za navijačice imaju snažan emocionalni karakter, ne iznenađuje da su napuštanje grupe od strane dijela navijača doživjele kroz snažne osjećaje razočaranja i gubitka za grupu. Zanimljivo je, međutim, da to nije bio slučaj kod navijača u ovom istraživanju. Njima nije teško palo odvajanje dijela članova, više ih ne smatraju dijelom grupe te smatraju da nije pala kvaliteta u međuljudskim odnosima zbog njihova odlaska, dok navijačice imaju suprotan dojam. To je u skladu s rodnim razlikama koje pokazuju kako su ženama socijalni odnosi i njihova harmonija važniji nego muškarcima te je samopoštovanje žena vezano uz njihove socijalne odnose, dok je kod muškaraca vezano uz njihova postignuća (Josphehs, Markus i Tafarodi, 1992). Također, žene više od muškaraca prate sport zbog socijalnih razloga kao što su gledanje utakmice s prijateljima i obitelji te navijanje, a socijalne interakcije na dan utakmice su im važan dio rutine tog dana (Dietz-Uhler, Harrick, End i Jacquemotte, 2000).

Rezultati također pokazuju da sudionice u potpunosti poštuju norme navijačke grupe i sudjeluju u cjelokupnom navijačkom ritualu. Navijači i navijačice imaju potrebu za pokazivanjem, stoga je važno imati dobru koreografiju kada je u pitanju atraktivni protivnik i

veća medijska popraćenost kako bi se grupa iskazala (Bodin, 2013). Na navijanje utječe više faktora, događaji na terenu, na tribinama, ali i van stadiona, odnosno sve što je važno za identitet grupe. Favoriziraju svoju, a derogiraju drugu grupu, ali ipak najviše pjevaju o grupi i klubu jer su oni najviše povezani s pozitivnim identitetom (Jacobson, 2003). Utakmica je njihov ispušni ventil i ima katarzični učinak, a stadion doživljavaju kao posljednje mjesto demokracije na kojem je sve dopušteno. Dio navijačke norme njihove grupe je i pjevanje pjesama koje na uvredljiv način spominju žene. Navijačice taj aspekt racionaliziraju time da je to preneseno značenje koje za cilj ima uvrijediti drugu grupu, a ne žene i koje se mora gledati u kontekstu rivalstva, a ne doslovno. To ne smatraju seksizmom, već normalnim i zabavnim dijelom stadionske kulture, što je u skladu sa strategijama nošenja sa seksizmom koje je Jones (2008) prikazala. Navijačice ublažavaju seksizam, prihvaćaju rodne stereotipe i predrasude kao dio igre, odbacuju femininost, vide se kao rodno neutralan navijač, a sve kako bi postale ravnopravne članice grupe. Nadalje, gostovanja su iznimno bitna za koheziju grupe i zadovoljavanje potrebe za uzbuđenjem zbog neizvjesnosti koju donose. Ona su još jedan element koji čini pravog navijača, pa navijačice na njih odlaze kako bi dokazale svoju autentičnost kao navijačice. Na gostovanjima je identitet manjine salijentniji, istaknut i više se identificiraju sa skupinom, pa prezentacija na tribini više utječe na sliku o sebi, a samopoštovanje im raste kada nadglasaju domaću grupu. Ultimativna je pobjeda kada manjina porazi većinu. U protivnom, to je loše za njihovo samopoštovanje i sliku o sebi (Dovidio i sur., 2007). Zanimljivo je da su sudionici u predistraživanju puno bolje upućeni u povijest prijateljstava i neprijateljstava s drugim navijačkim grupama od sudionica. Navijačicama to nije toliko važno jer se više fokusiraju na vlastitu grupu i odnose unutar nje. Ipak, i jedni i drugi prema drugim grupama osjećaju poštovanje jer nastaje nadidentitet, svi su oni navijači koji se bore protiv „trulog“ sistema. Ako se sagledaju ti nalazi u cjelini, čini se da navijačice nemaju središnju ulogu niti visok status u grupi. One ne osmišljavaju norme, nisu predvodnici u grupi niti to mogu biti. Naprotiv, one nastoje u što većoj mjeri prihvatiti i ponašati se u skladu s normama grupe kako bi dokazale svoju predanost grupi, što je ponašanje tipično za pripadnike grupe nižeg statusa, koji se tek trebaju dokazati.

U skladu s očekivanjima su i nalazi dobiveni uz odgovor na četvrti problem. Rezultati pokazuju da identitet navijačica ima jaku emocionalnu komponentu te s obzirom na to ne čudi da im grupa postaje centralna u životu i organiziraju život oko utakmica. Također i identitet navijačice postaje centralan, iskače u prvi plan i ima prevagu nad svim drugim aspektima života kao što je dobiveno i u ranijim istraživanjima na navijačima (Ben-Porat, 2010). Kognitivna komponenta, odnosno svijest o grupnoj pripadnosti se pokazuje kroz nošenje

obilježja grupe i tetovaže koje su oznake identiteta navijača, važne za razlikovanje vlastite od vanjske grupe i koje stvaraju osjećaj pripadnosti. Pozitivan evaluativni aspekt identiteta i rast samopoštovanja navijačice ostvaruju kroz osjećaj ponosa za uspjehe grupe i kluba jer kada netko hvali grupu, imaju osjećaj da hvale njih, što je i dobiveno u istraživanjima s navijačima (Ben-Porat, 2010). Usprkos stereotipima da navijačice nisu autentični navijači, povezane i identificirane s klubom, ovo istraživanje pokazuje suprotno. Identitet navijačica se manifestira kroz sve njegove tri komponente te je pozitivan i centralan. Stoga je zanimljivo uočiti kako kontekst mijenja važnost grupe za sudionice. Zbog trenutne situacije u klubu i odvajanja dijela grupe, dolazi do promjena na emocionalnom aspektu navijačkog identiteta. Identitet navijačice slabi jer se gubi veza s klubom, konkretno, ne odlaze na domaće utakmice koje su važan element navijačkog rituala. Samopoštovanje koje je raslo zbog pobjeda kluba, sada raste kada se bore protiv Uprave i ta borba protiv zajedničkog vanjskog neprijatelja postaje sredstvo kohezije i održavanja grupnog identiteta, baš kao i prije 20 godina kada se grupa borila za povratak imena kluba (Prnjak, 1997). Sada preko Futsal Dinama traže zamjenski i održivi identitet, ali s vremenom Futsal gubi na popularnosti jer ne zadovoljava sve potrebe navijača i jer je veliki Dinamo ipak najvažniji u njihovom vrijednosnom sustavu. Osim toga, dolazi do sazrijevanja i promjene u važnosti životnih uloga, što je očekivano i dobiveno u ranijim istraživanjima (Pope 2010), ali je potaknuto novonastalim okolnostima i promjenama u klubu koje onemogućavaju ostvarivanje pozitivnog identiteta i aktivnosti koje su centralne za taj identitet. Stoga se okreću drugim aspektima života u kojima mogu ostvariti pozitivan identitet. U ovoj neobičnoj i netipičnoj situaciji, navijačko ponašanje će blijedjeti ovisno koliko su jako identificirane i odane grupi. Identitet članica koje su slabije vezane uz grupu se ranije počinje raspadati, one se sve više odvajaju od tog identiteta te on postaje periferan.

Odgovor na peti problem je također u skladu s očekivanjima i ranijim nalazim koji pokazuju da postoje negativni stereotipi i predrasude o navijačicama (Pope, 2014) koji su prisutni i u našem društvu te otežavaju i ulazak u grupu i ostanak u njoj. Društvo negativno reagira na njihovu pripadnost grupi te zbog rodni stereotipa navijačice doživljavaju predrasude i kritike zbog toga što se ne ponašaju u skladu s rodnom ulogom. To je u skladu s postavkama teorija rodni uloga te upućuje na zaključak da su navijačice zaista izložene brojnim stresorima zbog svoje pripadnosti tipično muškoj navijačkoj grupi (Pope, 2014). Pritisak društva da se konformiraju normama šire zajednice je veći nego za muškarce, a nekonformizam i ponašanje koje nije u skladu s tradicionalnom rodnom ulogom se kažnjava. Stoga su navijačice razvile obrambeni mehanizam te uvrede i komentare blokiraju jer mogu naštetiti samopoštovanju i slici o sebi. Odbacuju takve kritike ističući da im takvi kritičari nisu važan, ni legitiman izvor

informacije. Zanimljivo je kako su sudionike predistraživanja jednako prihvatile i djevojke i mladići u školi, dok se kod sudionica pokazuju rodne razlike u prihvaćanju njihove pripadnosti grupi. Tako su mladići uglavnom pozitivno reagirali na navijačice, dok je to nekim djevojkama u školi bilo čudno. Vjerojatno su navijačice ugrožavale njihovu sliku o femininosti i rodnim ulogama (jer je njihovo ponašanje u neskladu s tradicionalnim pogledom da je nogomet muška domena i da žene ne bi trebale odlaziti na utakmice). Istraživanja pokazuju da već djeca u predškolskoj dobi nagrađuju jedna druge za rodno prikladno ponašanje i kažnjavaju za rodno neprikladno ponašanje, s tim da se više međusobno nagrađuju i kažnjavaju djeca istog roda (Lamb, Easterbrooks i Holden, 1980). Također, to je teško prihvatiti i partnerima koji nisu dio navijačkog svijeta, ne razumiju koliko je to važan aspekt njihovog identiteta, kojeg se ne mogu lako odreći, a to se najčešće od njih očekuje.

Rezultati provedenog istraživanja upućuju na zaključak da navijačice BBB-a zaista predstavljaju dvostruku manjinu – diskriminirane su i od strane društva i od strane dijela grupe kojoj pripadaju. Žene prvo moraju dokazati svoju odanost klubu kroz razne akcije, da bi njihov dolazak na stadion bio odobren, što muškarci ne moraju raditi da bi ih se smatralo ravnopravnim navijačem (Pope, 2014). Navijačice se ne osjećaju zakinjato i ne traže različiti tretman jer žele pokazati da su ravnopravne članice grupe i da se mogu nositi sa svim teškoćama navijačkog života, no neki navijači imaju stereotipe o navijačicama. Ženama je ponekad neugodno u isključivo muškim grupama zbog mizoginije, snažnog muškog etosa te prepreka koje navijači postavljaju pred navijačice kako bi ih isključili iz navijačkog života (Llopis-Goig, 2013). Diskriminacija u nekim slučajevima ide tako daleko da pojedinci očekuju od navijačica pristanak na spolni odnos kako bi postale dio grupe. Moguće je također da time demonstriraju moć većine nad manjinom te ponižavanjem i potlačivanjem pokazuju navijačicama da je njihova uloga u grupi da zadovolje potrebe većine. S druge strane, moguće je da je to taktika kojom ih navijači žele otjerati s tribine, braneći svoj teritorij. Prisutan je i benevolentni seksizam jer ih imaju potrebu zaštititi, ukoliko dođe do incidenta jer one to nisu sposobne same učiniti. To se pokazalo i u predistraživanju jer je sudionicima draže da njihova djevojka ne ide s njima na stadion zbog prevelike zabrinutosti za njenu sigurnost. Konstantno se naglašava da navijačice moraju biti dame koje se ne tuku, što je u skladu s njihovom rodnom ulogom. S druge strane, istodobno se moraju dokazati kao ravnopravne članice grupe koje ne traže poseban tretman. Ne čudi stoga da su navijačice u velikoj mjeri preuzele i internalizirale stereotipe, predrasude i negativne stavove većine o vlastitoj manjini, što se može dogoditi pri razvoju manjinskog identiteta, kako bi se bolje uklopile, jer u suprotnom možda ne bi bile smatrane ravnopravnom članicom (Phinney, 1989). Taj zaključak podržava

činjenica da iako i sudionici u predistraživanju imaju stereotipe i predrasude o navijačicama, puno pozitivnije govore o njima i puno lakše mogu zamisliti i prihvatiti da je žena na stadionu zbog kluba i ljubavi prema nogometu. Sudionice moraju jače kritizirati one koje ne smatraju pravim navijačicama kako bi održale svoj status i da se ne posumnja u njihove razloge dolaska. Cilj im je da se uklope u većinu i budu ravnopravne, a ne da ih se izdvaja kao marginalnu manjinu, stoga su se asimilirale u većinsku kulturu, što i u slučaju etničkih manjina, većina uglavnom zahtijeva (Dovidio i sur., 2007), iako je tako ugrožena rodna uloga te dolazi do konflikta rodnog identiteta i identiteta navijačice. Konflikt su riješile potisnuvši rodni identitet kao što je dobiveno i u ranijim nalazima (Jones, 2008). Družeći se s dečkima, postaju dio grupe navijača i odbacuju rodni identitet koji bi izdvajanjem i grupiranjem s drugim curama došao u prvi plan. Iz tih razloga ne podržavaju osnivanje ženske navijačke grupe. Također, najveća sramota u navijačkom svijetu je kada netko grupi otme transparent, a kako smatraju da ga navijačice fizički ne mogu obraniti, možda se boje da ne osramote grupu i ugroze sliku o njoj što bi možda rezultiralo kaznom i isključivanjem iz grupe za čije su se mjesto dugo dokazivale i trudile. Također, ne osjećaju sram zbog pripadanja grupi niti u jednom trenutku jer kao manjina moraju podržati sve što grupa napravi kako bi bile prihvaćene i nemaju pravo na kritiku. To podržavaju navodi sudionika u predistraživanju da ih je sram kada grupa učini štetu u tuđem gradu, kad ih netko nadjača i otme im transparent, jer je to loše za njihovu sliku o sebi i ugrožava pozitivan identitet (Bodin, 2013). Za navijačice i navijače je navijanje način života, a podržavanje kluba im je cjeloživotni projekt.

Metodološka ograničenja provedenog istraživanja

Provedeno istraživanje je vrlo iscrpno i pažljivo isplanirano, no ipak, s određenim metodološkim nedostacima. Najveći nedostatak ovog rada je činjenica da je uzorak prigodan te da se prikupljanje podataka odvijalo metodom snježne grude zbog čega se sudionici međusobno poznaju. Međutim, istraživač je vodio računa o povjerljivosti podataka i s time upoznao sudionike te smatramo da su dobiveni potpuni i iskreni odgovori. Također, iako su ciljna populacija žene, sudionici predistraživanja su muškarci. Preporuča se da su sudionici predistraživanja i istraživanja istog roda, no zbog brojčano iznimno male populacije navijačica BBB-a, predistraživanje smo proveli na muškarcima. Iz istog je razloga uzorak sudionica za glavno istraživanje malen. Nadalje, istraživanje je provedeno samo sa članicama navijačke grupe BBB, a zbog specifičnog konteksta u kojem se grupa nalazi, dobiveni podaci se ne mogu generalizirati na druge navijačke grupe. Stoga bi preporuka za daljnja istraživanja bila da se zahvati veći uzorak iz različitih navijačkih grupa, kako bi se mogla napraviti

usporedba među njima i osigurati dublje razumijevanje specifičnosti navijačkog identiteta kod žena. Važno je napomenuti da je intervjuer u ovom istraživanju žena, što je možda dovelo do nekih pristranosti u intervjuima. Primjerice, moguće je da zbog toga muškarci iskazuju pozitivnije stavove o navijačicama od samih navijačica. Još jedan nedostatak je i to što svi intervjui nisu održani na istoj lokaciji, što se preporuča zbog jednakih uvjeta koji se žele ostvariti u istraživanjima. Pa ipak, to je napravljeno kako bi sudionicama bilo što ugodnije.

Prema našim saznanjima ovo je prvo takvo istraživanje u psihologiji ne samo kod nas, nego i u svijetu, pa je relevantno i u znanstvenom i u praktičnom smislu. U znanstvenom smislu nudi nam uvid u motivaciju da se osoba priključi grupi koja će ju staviti u red dvostruke manjine i izložiti stigmatizaciji, u suočavanje s izazovima koje nosi rodna diskriminacija, kao i nošenje s negativnim stereotipom navijača. Također, prvi puta se prikazuje specifična socijalizacija žena u navijačku grupu te samim time ovo istraživanje nudi bolji uvid u populaciju i omogućuje istraživačima u području temelj za pripremu kvantitativnog istraživanja. Što se praktičnih implikacija tiče, poznato je da postoje navijačke grupe koje imaju ženske pripadnice te da postoje i ženske navijačke grupe, a ovo istraživanje daje uvid što omogućuje, što potiče, a što sprječava njihovo osnivanje i razvoj, što je do sada bilo nepoznato. Također se može gledati i u širem kontekstu rodne diskriminacije u svakom društvu gdje postoje tipična „muška“ i „ženska“ zanimanja i poslovi (pri čemu navijanje spada u mušku domenu) i time ovo istraživanje nudi uvid u socijalizaciju, izazove i dobiti od odabira zanimanja iz sfere suprotnog roda te omogućuje razvoj programa prevencije rodne diskriminacije u još jednom segmentu društvenog života.

ZAKLJUČAK

Cilj provedenog istraživanja je bio opisati razvoj i specifičnosti socijalnog identiteta navijačica na primjeru pripadnica navijačke grupe „Bad Blue Boys“. Taj identitet se počinje razvijati još u djetinjstvu kada sudionice uglavnom same prate sport i bave se njime. Nogomet odabiru zbog uzbuđenja koje on i navijačke grupe vezane uz njega donose. Grupi se priključuju u adolescenciji zbog iskazivanja ljubavi prema klubu, davanja vlastitog doprinosa kako bi on igrao bolje, potrebe za uzbuđenjem, socijalnim odnosima i pripadanjem. Identitet navijačica je centralan u njihovom životu te je njegova emocionalna komponenta jaka zbog čega sve podređuju utakmicama. U potpunosti poštuju navijačke norme i sudjeluju u navijačkom ritualu kako bi postale ravnopravne članice, izuzev sukoba u kojima se to od njih niti ne očekuje što je u skladu s njihovom rodnom ulogom. Rezultati potvrđuju da su navijačice zaista dvostruka manjina. Naime, zbog nekomformiranja tradicionalnoj rodnoj

ulozi i okolina, ali i dio grupe imaju negativne stereotipe, predrasude i reakcije s kojima se navijačice trebaju boriti kako bi se uključile i ostale u grupi. Navijačice su velikim dijelom preuzele i internalizirale te negativne stavove o vlastitoj manjini pri razvoju manjinskog identiteta kako bi se u potpunosti uklopile u grupu. Također, zanimljivo je kako kontekst mijenja važnost grupe za navijačice te dolazi do promjena na emocionalnom aspektu navijačkog identiteta. Identitet navijačice slabi i postaje periferan jer se gubi veza s klubom, ali dolazi i do sazrijevanja i promjene u važnosti životnih uloga. Ovo istraživanje pokazuje kako je navijački život važan navijačicama te se nadamo da će potaknuti na razbijanje konzervativnih pogleda koji ženama, ali i muškarcima brane uključivanje u određene aktivnosti. Sve dok nema pravo na izbor, čovjek nije slobodan, a lišeni potpune slobode, zapravo smo lišeni bogatstva zvanog život.

LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- BBB (2015). *Prosvjed – stop okupaciji Dinamo!*. <http://www.badblueboys.hr/prosvjed/>
- BBB (2014). *MNK Futsal Dinamo*. <http://www.badblueboys.hr/mnk-dinamo/>
- BBB (2012). *Feljton: Kronologija jednog ludila*. <http://www.badblueboys.hr/category/feljton/>
- Ben-Porat, A. (2010). Football fandom: A bounded identification, *Soccer & Society*, 11, 277-290.
- Ben-Porat, A. (2009). Not just for men: Israeli women who fancy football. *Soccer & Society*, 10, 883-896.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bjelajac, S. (2006). *Sport i društvo*. Split: Fakultet prirodoslovno-matematičkih znanosti i kineziologije Sveučilišta u Splitu.
- Bodin, D. (2013). *Huliganstvo*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Brown, R. (2006). *Grupni procesi: dinamika unutar i između grupa*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Cere, R. (2002). „Witches of our age“: Women ultras, Italian football and the media. *Culture, Sport, Society*, 5, 166-188.
- Dietz-Uhler, B., Harrick, E. A., End, C. i Jacquemotte, L. (2000). Sex differences in sport fan behavior and reasons for being a sport fan. *Journal of Sport Behavior*, 23, 219-231.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. i Saguy, T. (2007). Another view of „we“: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European Review of Social Psychology*, 18, 296-330.

- Ellemers, N., Kortekaas, P. i Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29, 371-389.
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, followers, fans, and flaneurs: A taxonomy of spectator identities in football. *Journal of Sport and Social Issues*, 26, 25-46.
- Jacobson, B. (2003). The social psychology of the creation of a sports fan identity: A theoretical review of the literature. *Athletic Insight: The Online Journal of Sport Psychology*, 5, 1-14.
- Jones, K. W. (2008). Female fandom: Identity, sexism, and men's professional football in England. *Sociology of Sport Journal*, 25, 516-537.
- Jones, K. W. (2006). „Get your kit off“ isn't sexist: Women's responses to gender abuse in English football crowds. *Rad izložen na the Annual Meeting of the American Sociological Association*, www.allacademic.com/meta/p105543_index.html
- Josephs, R. A., Markus, H. R. i Tafarodi, R. W. (1992). Gender and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 391-402.
- Lalić, D. (2011). *Torcida: pogled iznutra*. Zagreb: Profil.
- Llopis-Goig, R. (2013). Avoiding hegemonic masculinity through women's peñas: A case study of female football supporters' communities in Spain. *Rad izložen na the Conference University of Copenhagen: Women's football: Played, Watched, Talked about!*
- Lamb, M. E., Easterbrooks, M. A. i Holden, G. W. (1980). Reinforcement and punishment among preschoolers: Characteristics, effects, and correlates. *Child Development*, 51, 1230-1236.
- Lytton, H., i Romney, D. M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 109, 267-296.
- Mintert, S. M. i Pfister, G. (2014). The Female Vikings, a women's fan group in Denmark: Formation and development in the context of football and fan histories. *The International Journal of the History of Sport*, 31, 1639-1655.
- Osborne, A. C. i Sarver Coombs, D. (2013). Performative sport fandom: An approach to retheorizing sport fans, *Sport in Society*, 16, 672-681.
- Perasović, B. i Mustapić, M. (2014). Football supporters as subcultural social actors: Study of Torcida. *MYPLACE (Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement) Ethnographic Case Studies of Youth Activism*. Institute of Social Sciences Ivo Pilar
- Phinney, J. S. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9, 34-49.
- Pope, S. E. (2014). „There are some daft people out there!“: Exploring female sport and media fandoms. *Sport in Society*, 17, 254-269.
- Pope, S. E. (2012). „The love of my life“: The meaning and importance of sport for female fans. *Journal of Sport and Social Issues*, 20, 1-20.

- Pope, S. E. (2010). *Female fandom in an English „Sports City“: A sociological study of female spectating and consumption around sport*. Neobjavljeni doktorski rad. Leicester: Department of Sociology at University of Leicester.
- Prnjak, H. (1997). *Bad Blue Boys - prvih deset godina: društveni fenomen navijača nogometnog kluba „Dinamo“*. Zagreb: Marjan Express.
- Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. U Worchel, S. i Austin, L. W. (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall
- Turner, J. C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. U Tajfel, H. (ed.), *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zbarauskaitė, A., Grigutyte, N. i Gailienė, D. (2015). Minority ethnic identity and discrimination experience in a context of social transformations. *Social and Behavioral Sciences*, 165, 121-130.

PRILOZI

Prilog A – Teme polustrukturiranog intervjua

- Predstavljanje
- Prikaz navijačkog puta, počevši od najranijeg djetinjstva
 - uloga sporta u primarnoj obitelji
 - početak praćenja nogometa i prva sjećanja
- Priključivanje BBB-ima
 - motivi priključivanja BBB-ima
 - način priključivanja
- Tipični aspekti navijačkog života
 - pripreme za utakmicu i dan utakmice
 - navijanje na tribinama
 - gostovanja
 - ostale norme
 - emocije, kognicije i ponašanja vezana uz navijanje
- Identitet nogometne navijačice
 - centralnost i valencija identiteta u odnosu na druge identitete
 - uloga i status u grupi
 - odnos prema drugim grupama
 - promjene u važnosti navijačkog identiteta tijekom vremena
- Reakcije okoline

- reakcije bliske okoline
- stereotipi, predrasude i diskriminacija navijačica u društvu
- reakcije navijača
- Očekivane promjene u budućnosti
 - savjet za nadolazeće generacije navijačica

Prilog B – Pristanak na sudjelovanje u istraživanju

istraživač: Ana Krajačić

kontakt: ana.krajacic@gmail.com

mentor: Dr.sc. Margareta Jelić

Poštovani/Poštovana,

Ovo je istraživanje kojem je cilj opisati razvoj identiteta navijača kod pripadnika navijačke skupine „Bad Blue Boys“. Pitanja će se odnositi na razloge pripadanja toj navijačkoj skupini te na neke aspekte navijačkog života.

Tijekom istraživačkog postupka, podaci će biti prikupljeni putem intervjua. Pri tome je **anonimnost i povjerljivost informacija o Vašem identitetu u istraživanju zajamčena**. Pristup Vašim podacima i odgovorima imat će samo istraživač te će, sukladno Zakonu o psihološkoj djelatnosti i Etičkom kodeksu psihologa, podaci dobiveni u ovom istraživanju biti strogo povjerljivi i čuvani te će se koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Citati koje ću eventualno koristiti u radu se ni na koji način neće moći povezati s pojedinom osobom te se nigdje neće spominjati Vaše ime i prezime.

Kako bih prikupila potpune i relevantne informacije, zamolila bih Vas da mi iskreno odgovorite na sva pitanja. Međutim, ako odlučite da na neka pitanja ne želite odgovoriti, to ne morate učiniti i za to nećete snositi nikakve posljedice. Također, **u svakom trenutku istraživanja možete odustati**.

Razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju doživljavate u vrlo uobičajenim svakodnevnim situacijama. U ovom istraživanju nećete biti izloženi nikakvom specifičnom riziku. Za potrebe ovog istraživanja, razgovori će biti snimani.

Ukoliko imate neke pritužbe na provedeni postupak ili ste zabrinuti zbog nečega što ste tijekom istraživačkog postupka doživjeli, molimo Vas obratite se na etikapsi@ffzg.hr.

Potpisom na označeno mjesto dajete svoj informirani pristanak na ovdje opisane postupke istraživanja.

Molim Vas da svojim potpisom potvrdite pristanak na sudjelovanje u ovom istraživanju.

U Zagrebu,

Potpis sudionika:

_____ (datum)
